

1986 – En oversigt

af *Leo Kamstrup Olesen*

1986 blev naturligvis et jubilæumsår for Den danske Folkekirke. Den 30. oktober var det 450 år siden, at reformationen blev indført i Danmark. Og denne begivenhed blev markeret ved højmesserne på Allehelgens dag over det ganske land. Københavns Domkirke var fyldt til sidste plads med Dronningen og KM Mette Madsen som deltagere. Biskop Ole Bertelsen prædikede og bar for første gang sin nye bispekåbe – kaldet Lutherkåben (KD 3/11, BeT 3/11). Blandt de mange ledere fra andre kirkesamfund, der deltog i denne gudstjeneste, var dog ikke den katolske biskop Hans Martensen, men han kan godt se det positive ved reformationen. Kirken havde måske ikke rettet sig uden denne katastrofale medicin, udtaler han, dog begræder han, at enheden gik tabt (KD 30/10). Anledningen blev også brugt til at mindes »det glemte« reformationsmonument, der blev afsløret på Bispetorvet foran Københavns Domkirke i 1943 (KD 30/10).

Reformationsjubilæet synes også at have fået udenlandske teologiske forskere til at interessere sig for den danske reformations historie med 450 års forsinkelse, idet der på Københavns Universitet blev afholdt et internationalt symposium med deltagere fra 8 forskellige lande. Og en af arrangørerne, professor Leif Grane, betegner symposiet som en stor succes (KD 29/10).

Selv om der var en vis mathed over forberedelserne til festlighederne, blev der dog offentliggjort en del artikler om begivenheden (jvf. TF nr. 10 og 11, DKt 22). Universitetslektor Martin Schwarz Lausten minder om, at ingen steder i Europa blev reformationen og den lutherske kirke indført på en så dramatisk måde som i Danmark.« (kronik i Pol 30/10). Med denne begivenhed »blev Bibelen sluppet løs – også til billedbrug«, skriver sognepræst Lisbeth Smedegaard Andersen (kronik i BeT 30/10). Jubilæet er en udfordring til at sætte folkekirken i fokus,

I fremstillingen bruges – især ved henvisninger – følgende forkortelser: BeT, Berlingske Tidende; DKt, Dansk Kirketidende; DØF, Det økumeniske Fællesråd; EB, Ekstra Bladet; FKN, Folkekirke Nødhjælp; Ft, Folketinget; Hb, hovedbestyrelse(n); JyPo, Jyllands-Posten; KM, kirkeminister(en) eller kirkeministeriet; KD, Kristeligt Dagblad; LaFM, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer; MrBl, Menighedsrådenes Blad; MF, Menighedsfakultetet; Pol, Politiken; Prf, Præsteforeningen; PrfBl, Præsteforeningens Blad; TF, Teologisk Forum (tillæg til KD); WA, Weekendavisen. Årstal angives kun, hvor der ikke er tale om 1986. Årstal i parentes med sideangivelse henviser til tidligere årsoversigter og går på udgivelsesåret.

skriver MF'eren Alice Brack (C) (kronik i KD 15/8). Folketinget bør lave en jubilæumsfest, mener hun (JyPo 23/6). Og Søren Krarup benytter anledningen til at fastslå, at »der er grund til at genindføre reformationen i Danmark – og ligesom dengang kunne vi begynde med at fængsle nogle biskopper ...«, nemlig Ole Bertelsen og Henrik Christensen, fordi de ved deres udtalelser om dette og hint forvirrer det verdslige regimente (JyPo 30/10).

Dog var der et par emner, der mere end alt andet fik debatten om, hvad der er ret luthersk kristendomsforståelse, til at flamme op, uden at de stridende parter dog på nogen måde blev tilnærmelsesvis enige. Det var debatten om Kairos-dokumentet og Lima-dokumentet. Diskussionen om begge dokumenter vil blive gennemgået udførligt nedenfor.

Et andet jubilæum, som på det »festlige« plan forblev næsten ubemærket, var 250 års-dagen for konfirmationens indførelse i Danmark, men blev måske indirekte anledning til det, som nok vil vise sig at være kulminationen på de seneste års fornyede opmærksomhed om konfirmationsforberedelsen og selve konfirmationen. Provst Kristian Jordanen spørger, om den ringe opmærksomhed om dette jubilæum skyldes, at det var pietistene, der indførte den (PrfBl 18,328ff. jvf. samme i WA 17/4). Det skal dog nævnes, at »Aalborg Stiftsbog 1986« har konfirmationsspørgsmål som sit hovedtema.

Og i 1986 var det også 900 års-dagen for Knud den Helliges voldelige død i Skt. Albans Kirke i Odense. Denne begivenhed blev på behørig vis fejret på flere måder: med en mindegudstjeneste i Odense Domkirke og et symposium på Odense Universitet, hvor bl.a. lektor, dr. theol. Carsten Breengaard holdt en forelæsning, hvori han påviste, at behandlingen af Knud den Hellige i den nyere historieskrivning hviler på en række »fordomme«, der er f.eks. ingen basis for at fremstille ham som en tyrann (KD 11/7, jvf. 12/7 og TF nr. 6 og Historisk Tidsskrift Bd. 86,1ff., jvf. ligeledes KD 9/7, 10/7).

Det må tillige nævnes, at der i dette mindere år kom de første signaler om, at paven ønsker at besøge Norden og dermed også Danmark i 1988 eller 1989 (KD 17/9, BeT 27/2-87). Det vil i givet fald blive det første pavebesøg i Danmark nogensinde. Det tyder ikke på, at han vil få en enstemmig hjertelig modtagelse af danske kirkefolk (WA 2/1-87).

Kairos-dokumentet

I slutningen af 1985 udgav bl.a. DØF heftet: »Kirkernes kamp mod

apartheid«, hvis hovedartikel er det sydafrikanske »KAIROS-dokumentet«. Grunden til, at dette dokument, der er udarbejdet/underskrevet af en tværkirkelig gruppe på 151 sydafrikanske teologer, fremkaldte en så voldsom teologisk diskussion her i landet, som det blev tilfældet, var dels, at biskop Henrik Christiansen – som formand for DØF – er medansvarlig for udgivelsen af heftet og har skrevet et forord til det, dels at biskop Thorkild Græsholt – som næstformand for Folkekirken Nødhjælp – formodes at være medansvarlig, fordi FKN var medudgiver af heftet. Og det spørgsmål, som først og fremmest blev rejst, var, om disse to biskopper kan tilslutte sig Kairos-dokumentets ord om, at »tiden er inde« i NT-lig forstand.

Der kan på dette sted ikke blive tale om en egentlig gennemgang af den teologiske debat om dette dokument, men der fremdrages kun de teologiske vurderinger, der er nødvendige for at forstå lidt af debattens voldsomme karakter.

Debatten fik måske en lidt forkert start ved Søren Krarup's polemisk overspillede åbning af den i JyPo, og bedre blev det ikke af, at professor Steffen Kjeldgaard-Pedersen i sit åbne brev til de to ovennævnte biskopper kædede sin kritik af biskop Christiansen sammen med dennes sag mod pastor Inge-Lise Wagner (jvf. DKt 8,119), og ved at Christiansen meddelte DKt's redaktion, »at tiden ikke tillader ham at svare på folks åbne breve« (jvf. DKt 10,149).

Kairos-dokumentet er et kristeligt kætteri, fastslår Søren Krarup, fordi der ved brug af det ord menes, at tiden er inde i NT-lig forstand, og det er ikke tilfældet (jvf. Kjeldgaard-Pedersen DKt 8,120). Derfor er manifestet i sit udgangspunkt og i sin problemstilling »en forvanskning af evangeliet, og dette præger det fra begyndelsen til enden. Der er tale om politisk teologi.« Og de, som rundsender det, gør sig skyldig i evangelieforfalskning, mener han. Dokumentets »grundbegreb: et »retfærdigt samfund««, kender Paulus ikke. Hos ham »er enhver tale om samfundet *negativt* bestemt: Det drejer sig om at begrænse uretfærdigheden. I Kairos-manifestet er retfærdighed i samfundet et positivt begreb: det drejer sig om at skabe »en retfærdig lov og den rette orden«. Derfor er manifestet i klar modsætning til paulinsk teologi (og dets grundholdning) et udtryk for den gerningsretfærdighed, Paulus bekæmper med al sin lidenskab og styrke.« Det er kætteri, »når den ene part i en politisk strid vil tage patent på det gode og møder frem med kravet om at repræsentere Gud i striden.« »I Kairos-manifestet er den for evangelisk luthersk kristendom uopgivelige forskel på åndeligt og verdsligt regimente slettet ud.« Ved at påtvinge Den danske Folkekirke dets indhold er de to biskopper i færd med at gøre evangeliet

hjemløst i vores kirke, fastholder Krarup (»Tidehverv« 3,99ff., jvf. samme i JyPo 1/2, 21/3, 23/6, WA 14/2). Kraup's udtalelser fik Bibelselskabets generalsekretær N. J. Cappelørn til at kræve en tjenstemandsundersøgelse af ham (WA 14/2, KD 18/2). At påføre ham en sag og måske sågar et martyrium er at gøre for meget stads af ham, mener sognepræst Andreas Davidsen (WA 21/2). Han lider af uevangelisk dømmesygdom, mener dr. theol. Øyvind Foss (JyPo 4/3, jvf. samme i JyPo 13/6, 11/7).

Det er »en skandale og en katastrofe«, at dette dokument er udsendt i dansk biskoppeligt regie, fastslår Kjeldgaard-Pedersen. Og afvisningen af det, som dokumentet kalder »Kirke-teologien«, er »en total afvisning af den lutherske sondring mellem åndeligt og verdsligt regimente«. Fejlen er netop, at den politiske interessekonflikt opfattes som »kampen mellem retfærdighed og uretfærdighed, godt og ondt, Gud og Djævelen« (jvf. domprovst Rudolph Arendt i KD 20/5). Den kærlighed, der tales om, er af morderisk karakter. Og kærlighedsbudet er dermed gjort betinget. Dokumentet har politiseret synds- og retfærdighedsbegrebet og aner derfor ikke, »hvad synd mod og retfærdighed over for Gud er« (DKt 8,119ff.).

Biskop Græsholt mener, at dokumentet er betydningsfuldt og ser det gerne læst med eftertanke og debatteret af danske præster. For ham er undertrykkelsen i Sydafrika »fuldt såvel (et) teologisk og kirkeligt anliggende som et politisk.« En særlig grund til at tage de uretfærdigheder op, som sker der, er, »at de sker i kristendommens navn.« Dokumentet er et nødskrig. »En teologi, der deler selve nadveren i en nadver for hvide og en anden for ikke-hvide, er afsporet«, anfører han (jvf. til dette sognepræst Jørgen Juul, PrfBl 32,538ff., især 540 og Peter Lodberg, PrfBl 38,678f.). Men han erkender, at det vanskeligste for ham netop er, at dokumentet indeholder begrebet Kairos, dog mener han ikke, at det »nødvendigtvis behøver at fortolkes i strengt eskatologisk forstand, hver gang det anvendes« (DKt 10,148f.).

Generalsekretær i DØF, cand. theol. Peter Lodberg anfører, »at det er en skandale, at kristne, der har det samme bekendelsesgrundlag i det samme land, ikke kan mødes ved et fælles nadverbord«. »Det er dokumentets udgangspunkt, at der finder en kirkekamp sted i Sydafrika. Dets forfattere hævder, at apartheid er et nutidigt kristens kætteri, men det forleder dem ikke til at absolutere deres sag,« og dokumentet »legitimerer ... ikke brug af magt,« fastslår Lodberg. Og han »ser ingen modsætning mellem KAIROS-dokumentet og den evangelisk-lutherske lære« (DKt 10,149ff., jvf. samme i PrfBl 24,425ff., især 431f.). Øyvind Foss har en kritisk kommentar til Lodberg, fordi han

»de facto er villig til å kaste Luthers lære om de to regimenter ... over bord.« (JyPo 11/7, jvf. hertil Krarup i JyPo 23/6 og Lars Holm i DKt 15,224).

Anders E. Nielsen overvejer »om »Kairos« ikke netop med rette fordømmer et med skriftsteder legitimerende regime for at have sammenblandet verdsligt og åndeligt regimente« (PrfBl 32,543f.). Sognepræst Henrik True mener, at der er en »fundamental uoverensstemmelse mellem Kairos-dokumentet og bekendelsesskrifterne«. Det negligerer ganske enkelt »den lutherske sondring mellem åndeligt og verdsligt regimente til fordel for en kristeligt politisering.« (PrfBl 28,502f.).

Kjeldgaard-Pedersen finder det urimeligt at forsvare dokumentet, som Græsholt gør, ved at henvise til, at der er tale om et nødskrig. »Der er tale om et teologisk papir, som efter sit eget udsagn er blevet til efter grundige diskussioner«. Og det er ikke først og fremmest en protest mod det delte nadverbord, som Græsholt med rette anfører det forargelige i. Men det er ikke sagen for dokumentets forfattere, de går »langt videre, ja nævner, så vidt jeg kan se, end ikke det delte nadverbord«, anfører Kjeldgaard-Pedersen. Men det, som virkelig er problemet ved at godtage dokumentet, er, at forfatterne er sikre på »at deres og den undertrykte sorte befolknings sag er Guds sag«, mener han. »Hvor sondringen mellem åndeligt og verdsligt regimente ikke fastholdes, kan det heller ikke fastholdes, at mennesker aldrig kan komme til at skabe en retfærdighed på jorden, hvormed de bliver retfærdige over for Gud, eller en fred, som kan kaldes Guds fred.« Dokumentets forfattere og dets forsvarer, Lodberg, viser tydeligt, at de ikke har begrebet, »hvad synd er i evangelisk forstand. Som om den var noget, mennesker kan slippe ud af«, slutter Kjeldgaard-Pedersen (DKt 11,164ff., især 167f.).

Som en kommentar til opfordringen om at bede for Sydafrika i kirkerne den 16. juli skriver domprovst Arendt: »At bede er at kaste sin sag over på Gud, ikke at spænde Gud for sin sag«. Skal vi bede for Sydafrika, så må vi også »bede for Det sydafrikanske Kirkeråd om, at det må holde op med at forfalske evangeliet i dets i øvrigt berettigede modstand mod apartheid-systemet«, mener Arendt (KD 20/5).

Hele debatten om »Kairos-dokumentet« og »Lima-teksten« viser, at det for mange er »selve kristendommens hovedindhold, der er på spil.« Og der er i Den danske Folkekirke »ved at udvikle sig to poler af vidt forskellig teologisk og deraf følgende kirkepolitisk observans.« Hvor en tilsidesættelse af begrebet »retfærdiggørelse af tro« synes at blive »stadig mere tydeligt hos den ene pol«, mener DKt's redaktør,

Lars Holm (DKt 9,131).

Sognepræst Ricardt Riis har skrevet en lang og meget læseværdig artikel: »Luther og Kairos-dokumentet«, hvor han prøver at finde de momenter i Luther's øvrighedsforståelse, der har relation til den ovenfor omtalte debat. Han gør opmærksom på, at Luther godt kan tale om »retfærdig krig«. Behandlingen af den sorte befolkning i Sydafrika »er imod Guds naturlige lov«, fastslår Riis. Endvidere påpeger han, at »Luther skelner mellem en anerkendelse af øvrigheden og en anerkendelse af øvrighedens gerninger. Den skelnen gennemfører KAIROS-dokumentet ikke.«, skriver han (PrfBl 39,685ff., især 689, jvf. samme i WA 27/2 og PrfBl 13-14,225ff.: Kaj Munk om KAIROS-dokumentet). I en artikel i TF (11,6ff.) i anledning af reformationsjubilæet skriver Kjeldgaard-Pedersen, at tilslutningen her til lands til Kairosdokumentet, er et tegn på en bevægelse i katolsk retning. Biskop Christiansen slår fast, at det er et arbejdsblad, der skal opfattes som et grundlag for en fortsat diskussion, og det er ikke en læretæst. Det »er et teologisk arbejde, som er blevet til i en bestemt tid med dens særlige folkelige og politiske forhold.« (TF 1, 1987,1ff., jvf. samme i WA 24/1-86). Universitetslektor Jens Holger Schørring advarer imod »en forhastet, letkøbt dom over Kairosdokumentet«, men han erkender, at det »på sine steder (er) så vidtgående, at det må vække betænkelighed.« (TF 1,1987,4ff.). Sognepræst Anders Gadegaard mener, at Kjeldgaard-Pedersen overbetoner »tendensen (i Kairos-dokumentet) til at udnævne kampen mod apartheidstyret som ikke blot bekæmpelse af »det, der tager sig ondt og forargeligt ud«, men også som en vej til absolut fred og retfærdighed, (denne tendens) er klar nok.« (TF 1,1987,8).

Kulminationen i debatten nåedes midt i september under et besøg i København af generalsekretæren for Det sydafrikanske Kirkeråd, Beyers Naudé, der er et af de mest fremtrædende medforfattere af dokumentet. Han deltog i et debatmøde på det teologiske fakultet i København sammen med nogle af dokumentets hovedmodstandere i Danmark. Samme aften (11/9) var der en udsendelse i Kirkeligt Forum i TV med Leif Grane, Henrik Christiansen, Steffen Kjeldgaard-Pedersen og Peter Lodberg som deltagere (jvf. til denne udsendelse provst N. C. Lilleør's kommentar i KD 24/9). I debatten erkendte Naudé, at der er en fare for, at dette dokument kan blive misbrugt, men han understregede igen og igen, at dokumentet ikke er en endegyldig sandhed. Og han bemærkede, at der er mange punkter i det, som han selv stiller sig kritisk over for (KD 13/9). Kjeldgaard-Pedersen finder det interessant, at Naudé under mødet forsøgte at modificere dokumentets

indhold. Men tilbage står dog, at det er gennemsyret af det dualistiske, enten er man på Guds side eller på Djævelens, fastholder Kjeldgaard-Pedersen (KD 13/9, jvf. KD 11/9, 12/9, 28/8 og Else Houmøller-Jørgensen's kronik i KD 18/11).

Lima-dokumentet

I løbet af 1986 kom det til en meget voldsom debat om ovennævnte dokument, en debat, der egentlig burde være kommet i 1985, da sagen for så vidt blev afsluttet på bispemødet i efteråret 1985 (jvf. KD 23/9-85). Men sognepræst Folker Willesen åbnede debatten med en kritisk artikel i PrfBl (51-52,941ff.) i slutningen af 1985 i den tro, at biskopperne skulle behandle sagen om Den danske Folkekirkes svar på Lima-dokumentet på januar-bispemødet i 1986 (jvf. PrfBl 5,71). Uden hans indlæg havde sagen vel sluttet med bispemødets vedtagelse.

Forhistorien er den, at kommissionen Faith and Order under Kirkerne Verdensråd i 1982 ved et møde i Lima, Peru's hovedstad, fik vedtaget en endelig tekst om dåb, nadver og embede. Og alle medlemskirker af Kirkernes Verdensråd blev bedt om at tage stilling til denne tekst og sende deres svar og kommentarer til Faith and Order inden udgangen af 1985. I 1984 udgav DØF dokumentet på dansk med titlen: »Dåb nadver embede« (Jvf. Erik Kyndal i TF 8,1984,1ff.). Da biskopperne ikke så sig i stand til selv at afgive et svar på Den danske Folkekirkes vegne, bad man de teologiske fakulteter om at nedsætte et udvalg til at udarbejde et udkast til et dansk responsum til dokumentet. Udvalget kom til at bestå af professorerne Leif Grane og Mogens Müller (København), lektorerne Erik Kyndal og Lars Thunberg (Århus). Kyndal blev formand.

Århusfolkene var de mest aktive i udvalget, der kun holdt et møde, hvor Leif Grane ikke havde mulighed for at deltage, mens den resterende forhandling skete ved skriftlige indlæg (jvf. Thunberg i PrfBl 25,1985,469ff., Grane i PrfBl 20,361ff., DKt10,152f., Kyndal i PrfBl 23,414ff.). I slutningen af 1984 havde udvalget udkastet færdigt, men Grane kan kun underskrive udkastet med følgende forbehold: »For mit vedkommende må de forekommende positive udsagn (berigelse, taknemmelighed osv.) tillægges et så minimalt indhold som muligt.« Midt på sommeren 1985 bliver udkastet offentliggjort i PrfBl (25,473ff.) sammen med en lang introduktion til Lima-dokumentet af Thunberg (469ff.) På efterårsbispemødet bliver spørgsmålet om udkastets videre skæbne behandlet, dog er Herluf Eriksen og Helge Skov ikke til stede. Her bliver udkastet uden ændringer ophøjet til at være

det svar, der skal afgives fra folkekirken. I et følgebrev blev det bl.a. sagt, at dette responsum »bedes betragtet som det ønskede svar fra Den danske Folkekirke.« (Jvf. KD 23/9-85, PrfBl 5,71, DKt 9,135f.).

Efter offentliggørelsen af udkastet kom der sidst på sommeren -85 en kommentar til det fra cand. theol. Asger Højlund, lærer ved MF i Århus. Han savnede meget i det omtalte udkast, fordi der er »fatale mangler i det centrale«, selv om Lima-dokumentet har mange positive detaljer (PrfBl 35,1985,621ff.). Sidst i 1985 skriver – som nævnt ovenfor – Folker Willesen et meget kritisk indlæg om dette udkast til det danske svar på Lima-dokumentet, som han tror, biskopperne skal behandle på deres januar-møde i -86. Hans hovedindvending er, at det »må gøres lysende klart for kommissionen: at biskopperne kun svarer som topfunktionærer i Folkekirken. Ikke på dens vegne, ikke »på højeste beslutningsniveau«. Desuden mener han, at dokumentet er uklart i mange henseender, og det »anser øjensynligt »den apostolske tro« for en given, kendt størrelse, som kirkerne hver især bør prøve sig og sit på.« Den meget specielle styringsform, som Den danske Folkekirke er undergivet, kommer ikke tilstrækkeligt klart frem ved følgende bemærkning i udkastet: »Dog mener vi ikke, at ledelsen af menigheden *udelukkende* tilkommer det ordinerede embede.« Med en henvisning til finanslovens § 19, gør han opmærksom på, at »Folkekirken er medlem hos Verdensrådet efter Folketingets beslutning« (PrfBl 51-52, 1985, 941ff., jvf. 5,71). Selv om biskopperne allerede havde afgjort sagen, er det nok en kendsgerning, at uden hans indlæg ville dette responsum i sin helhed næsten være forblevet ukendt i den store offentlighed (PrfBl 5,71, DKt 9,133f.). Og han opfordrer menighedsrådene til at kræve et svar fra biskopperne om, hvorledes de »ønsker Den danske Folkekirke opfattet ude omkring: som embedets kirke eller som folkets.« (MrBl 5,192f.).

Senere på året viser det sig, at de to fraværende biskopper på efterårsmødet, Herluf Eriksen og Helge Skov, allerede på januarmødet havde taget afstand fra den tekst, som deres 8 kolleger havde ledsaget responsummet med, at det »bedes betragtet som det ønskede svar fra Den danske Folkekirke«. Derfor afgav de på dette bispemøde en mindretalsudtalelse, som er sendt til Geneve den 9. april: »Efter kommissionens anmodning fremsender vi et responsum, der er indhentet fra et fælles fakultetsudvalg nedsat af de teologiske fakulteter ved Københavns og Århus universiteter.« Deres argumentation var, at flertalsudtalelsen kunne tolkes således, »at danske biskopper kunne udtale sig på folkekirkens vegne«, og at de stærkere ønsker markeret, at dokumentet »på en række punkter klart afviger fra en evangelisk-luthersk

forståelse af dåb, nadver og embede.« (PrfBl 18,331, DKt 9, 134f., KD 6/5). Samtidigt gjorde biskop Wiberg opmærksom på, at han på bispemødet den 23/10-85 stillede forslag om en formulering i lighed med Eriksen's og Skov's, og at det ikke kunne opnå tilslutning, men desuagtet fastholder han, at det svar, som han var været med til at godkende, ikke er afgivet på folkekirkens vegne (PrfBl 18,331f., DKt 9,135).

Som en noget forsinket kommentar til Willesen's kritik skriver biskop Græsholt, at han vedkender sig medansvaret for at sende denne vurdering til Geneve og bede Faith and Order »betragte den som det ønskede svar fra Den danske Folkekirke.« Han »finder det udarbejdede papir væsentligt som replik i en samtale« og mener, at det har stor værdi »som et foreløbigt resultat af en samtale mellem kirkelige fagfolk af vidt forskellig baggrund.« Men han må afvise, at han dermed har »sagt god for Lima-dokumentet, eller at teologernes svar skulle binde Den danske Folkekirke« (PrfBl 18,332, jvf. Willesen's duplik PrfBl 23,418f.).

Den megen opmærksomhed, som det danske svar får i de første måneder af 1986, får professor Grane, til at træde ind i debatten, og han offentliggør bl.a. sine indlæg i udvalgsarbejdet. Han gør her opmærksom på, at denne sag var overordentlig væsentlig for Århus-medlemmerne af udvalget, men udvalgets formand, Kyndal, havde i et brev til Grane givet udtryk for, at der jo ikke var tale om en ny bekendelse, men der skulle blot fremføres nogle af de synspunkter, der var rådende i folkekirken, og denne opfattelse af opgaven kunne Grane tilslutte sig.

Da han fik det endelige udkast til underskrift, faldt det ham vanskeligt »at acceptere Kyndals hyppige tale om taknemmelighed og andre former for begejstring.« Men med Kyndal's – ovenfor omtalte – relativering af skrivelserns betydning, valgte han alligevel at underskrive, dog med det ovennævnte forbehold. Han havde aldrig forestillet sig, at biskopperne uændret ville overtage skrivelserne og fremsende den. Og derved er den »af andre blevet opfattet anderledes, end jeg havde gjort, og den fik tillagt en betydning, den på intet tidspunkt havde haft for mig.« Grane beklager, at sagens forløb viser, at han har fejlvurderet situationen. Nu føler han, at det er nødvendigt at offentliggøre sin vurdering af dokumentet, således som den kom til udtryk under udvalgsarbejdet: 1) Næsten intet i dokumentet har en præcis mening. 2) Den ortodokse kirkes nadversyn præger store dele af nadverafsnittet. 3) Den synlige kirkelige enhed er kirkepolitisk og dermed ikke noget fundamentalt. 4) At tale om apostolsk succession må være en ret, så længe man ikke påstår, at den er kirkens fundament. Og han fortsætter, »det papir, vi skal tage stilling til, kan man gerne kalde

»very interesting«, men »fundamental« er det ikke«. Og »har man godkendt, at der ikke står noget *afgørende* på spil«, kan man godt tolke det venligt, fastslår Grane (PrfBl 20,361ff., jvf. samme i DKt 10,152f.). I en anden sammenhæng nævner han, at det er ubestrideligt, at folkekirken historisk befinder sig i en økumenisk sammenhæng, men en økumenisk praksis, som for nogle år siden fandt sted i Københavns Domkirke, finder han »udvendig: den katolske biskop, Hans Martensen, fik overladt prædikestolen, men forlod kirken, inden den altergang, som blev forestået af biskop Ole Bertelsen, fandt sted.« (TF 6,4ff).

Kyndal undrer sig over, at Grane og de to biskopper, der har været med til at vedtage det officielle svar, »finder det nødvendigt nu bagefter at retfærdiggøre sig over for en åbenbart magtfuld kirkepolitisk lobby«. For nu da biskopperne har overtaget teksten, er den ikke længere »vor udtalelse«, men det »officielle svar fra Den danske Folkekirke.« Biskoppernes behandling af sagen »var sikkert (den) eneste praktisk mulige og efter mit skøn fuldt forsvarligt«, skriver Kyndal. Men sagens kerne er »den udtalte og uudtalte evindelige angst for, at nogen skulle komme til at udtale noget væsentlig »på Folkekirkens vegne«,« fastslår Kyndal (PrfBl 23,414ff.).

Som en kommentar til denne sag skriver N. J. Cappelørn, at det er et problem af vidtrækkende betydning. »Hvis ingen nogen sinde kan udtale sig på Folkekirkens vegne om noget så fundamentalt som forståelsen af dåb og nadver, stivner kirken så ikke i en troslære, der er sand i den form, den engang har fået, alene af den grund, at ingen kan tage ansvaret for at ændre den?« (WA 6/6).

Konfirmandundervisning

Man kan vist roligt sige, at den stigende interesse for konfirmandundervisningen, som man har kunnet fornemme de senere år, kulminerede i årets første halvdel. Anledningen var, at tre biskopper, en provst og en lektor på Præstehøjskolen kort efter nytår kom med et »Debatoplæg til en forsøgsordning med en indledende konfirmationsforberedelse på 4. klassetrin«. Den egentlige ophavsmand til debatoplægget er biskop Herluf Eriksen (jvf. Henrik Christiansen i Aalborg Stiftsbog 1986,43ff.).

En omfattende og kvalificeret debat om dette forslag og om konfirmationsundervisningen i øvrigt blev ført i KD og DKt, mens der i PrfBl kun kom få bemærkninger om emnet. Derimod var højresiden i dansk kirkeliv stort set tavs. Den havde opmærksomheden koncentreret om

søndagskolernes vanskeligheder (KD 8/4, jvf. KDs leder 12/4). Denne tilbagegang i organisationernes søndagskolearbejde betyder ikke, at der er tilbagegang i det kirkelige børnearbejde som helhed, tværtimod er der meget liv i det folkekirkelige børnearbejde, påpeger provst Knud Schjødt-Petersen, der er formand for et udvalg om børnearbejde i Aalborg stift, og sognepræst Henning Nørhøj, der er formand for Evangelisk Pædagogisk Samvirke (KD 12/4). Bjarne Gertz Olsen, landssekretær for Danmarks Folkekirkelige Søndagskoler og Børnegudstjenester, er optaget af, hvornår »kirken fra officiel side vil indse, (at denne bevægelse) fører ind i kirken og ikke ud af den«, men nævner ikke et ord om konfirmationsundervisningen (kronik i KD 24/4).

På januarbispemødet fremlagde biskopperne Henrik Christiansen, Herluf Eriksen og Helge Skov et debatoplæg til en forsøgsordning med forberedende konfirmandundervisning på 4. klassetrin på i alt 36 timer. Oplægget var udarbejdet sammen med provst Kristian Jordansen og lektor på Præstehøjskolen Jens Kr. Krarup. Ordningens sigte er »at gøre børnene fortrolige med den kristne børnelærdom og folkekirkens gudstjeneste.« Der skal lægges vægt på fortælling af bibelhistorie og salmesang. Man forudsætter, at de fleste lærere rekrutteres blandt folkeskolelærere, men cand.theol.'er og cand.pæd.'er i kristendomsundskab kan også komme på tale, det samme gælder stud. theol.'er i slutningen af studiet. Læreransættelser skal godkendes af vedkommande biskop efter indstilling af menighedsråd og præst. Og endelig blev det præciseret, at præster ikke skulle pålægges mere konfirmandundervisning end hidtil.

I de sogne, hvor man besluttede at indføre forsøgsordningen skulle deltagelse være obligatorisk, såfremt man senere ville konfirmeres. Fritagelse kunne dog ske ved tilflytning fra et område uden den forberedende undervisning (forslaget er gengivet i sin helhed i DKt 2,23f., PrfBl 6,86f.).

Forslaget blev positivt modtaget af biskopperne, idet de ønskede en debat om det (KD 9/1). Formand for Folketingets Kirkeudvalg, Poul Brøndsted (V), mener, at ordningen vil kunne opfylde et behov (KD 10/1 og 13/1). KM Mette Madsen finder forslaget spændende (KD 10/1). Religionspædagog Karen Lundblad tror ikke på ideen. Man skal ikke satse på øgede kundskaber. Og en øget obligatorisk konfirmandundervisning vil betyde mange færre konfirmander, hævder hun (KD 10/1). Sognepræst Erik Ågård (lærer i kateketik på pastoralseminariet i Århus) mener også, at en udvidelse af den obligatoriske konfirmandundervisning vil decimere antallet af konfirmander. Desuden mener han ikke, at den nuværende konfirmandundervisning »er god nok og

attraktiv nok til at fungere som en anbefaling for en udvidelse« (KD 2/4). Ideen er god nok, men det er fatalt at fastholde, at den skal være obligatorisk, dér hvor man beslutter at sætte den i gang, skriver præstehøjskolens forstander, Niels Thomsen (KD 10/3, jvf. DKt 2,24). Cap-pelørn er enig med Thomsen i, at det er uheldigt, at man taler om, at undervisningen skal være obligatorisk (WA 12/9). Ordet obligatorisk skurrer også i skolepsykolog Kristian Jensen's ører (KD 18/1). For-manden for LafM, gårdejer Henning Rasmussen er meget betænkeligt ved, at deltagelse i ordningen skulle være obligatorisk dér, hvor »sog-net« beslutter sig til at gå ind i ordningen. Hvem er sognet? spørger han. På grund af den foreslåede biskoppelige godkendelse af lærerne kaldte han det »en biskoppelig skole«, og det kunne han ikke være med til (KD 10/1, jvf. til det sidste pastor Poul Hansen, Søndbjerg i KD 5/2). Seminarirektor Knud Munksgaard, formand for FDF/FPF, var positiv over for forslaget, men fandt det betænkeligt at lave en konfirmandundervisning uden præsternes deltagelse (KD 10/1, jvf. samme i KD 14/1 og 6/2). Formanden for Danmarks Folkekirkelige Søndagsskoler og Børnegudstjenester, indremissionær H. P. Asmussen hilser det velkomment, at biskopperne endelig har erkendt, at den nuværende undervisning er utilstrækkelig (KD 10/1). Det samme glæder generalsekretær for KFUM & K Mogens Nielsen sig over, men han håber, at der kan blive et samspil mellem det frivillige kirkelige børnearbejde og den officielle kirke om denne undervisning (KD 10/1). Lærer Grete Lorck synes, at det er på tide, at folkekirken tager sin dåbsoplæring alvorligt og beklager, at det er så vanskeligt at få gennemført noget nyt i den. Debatoplægget går »i den rigtige retning, men det er ikke nok«, fastslår hun (KD 11/6). Domprovst Søren Lod-berg Hvas hilser forslaget velkomment, blot er det så spinkelt, at det kun er en lappeløsning, mener han (BeT 9/2).

Landssekretær for Luthersk Missions børnearbejde, Ebbe Kaas, glæder sig også over forslaget, men ved at gøre præsten til leder af den obligatoriske undervisning indeholder forslaget noget principielt sprængstof, hævder han. Han fastslår, at forældrene har det fulde ansvar for deres børns kristendomsoplæring. Og ønsker kirken at indføre en ny obligatorisk konfirmandundervisning, så må der gives plads for andre undervisningstilbud fra de frivillige kirkelige organisationer, kun derved sikres den nødvendige frihed for forældrene, mener han. Og sognepræstens rolle over for disse alternative tilbud må begrænses til det minimale. Uden en meget fleksibel ordning skabes der »en unødigt konflikt mellem forældremandatet og kirkens oplæringsforpligtelse«, skriver han (KD 3/3).

Provst Jordansen er ikke i tvivl om, at Kaas er repræsentativ for den bekymring for forslaget, som man finder hos dem, der er engageret i de frivillige organisationers børne- og ungdomsarbejde. Men samspillet mellem dem og folkekirken »er så betydningsfuld, at det er af konstitutionel art«, fastslår Jordansen. Og det er forkert at antyde, at folkekirken begrænser disses arbejdsmuligheder ved at stile imod to års konfirmandundervisning. Han finder det besynderligt, at man i den anledning kan bebrejde biskopperne, at de vedkender sig et ansvar for deres embede. Når Kaas taler om samvittighedskonflikt og tabt frihed for en forældregruppe, så glemmer han, at der er folkekirkeligt indstillede mennesker, der allerede har mistet den frihed, og de spørger efter hjælp, en hjælp som folkekirken ikke i dag kan tilbyde dem, men de pågældende vil ikke tage imod den hjælp, som de kirkelige organisationer tilbyder dem, fastslår Jordansen (KD 14/3).

Informationssekretær Jørgen Jørgensen og stud. theol. Krista R. Larsen på MF i Århus var glade for forslagets fremkomst, men kædede spørgsmålet om, hvem der skulle undervise, sammen med et ønske om at få ansat sognemedhjælpere med pædagogiske forudsætninger (KD 6/2).

Pastor Visti Christensen håber, at forslaget »vil blive modtaget og værdsat i rette ånd. For det er hverken en anklage imod skolens arbejde eller en tilsidesættelse af almindelige folkekirkemedlemmers indflydelse på egne børns opdragelse.« (JyPo 24/8, jvf. seminarieadjunkt og hjælpepræst Mads Gammelmark Mikkelsen i JyPo 2/9). Rektor K. F. Brondbjerg mener, at der næppe er tvivl om, at en gennemførelse af forslaget vil være frugtbart, og som flere andre er inde på, nævner han, at undervisningen måske burde ske i 5. klasse (KD 24/9). Og han er enig med Kristelig Forældre- og Lærerforening, der også støtter bispernes forslag (KD 17. og 18/9), i, at den egentlige konfirmandundervisning burde flyttes til 8. og endnu bedre, til 9. klasse (smst.).

Erik Ågård skriver, at dette kirkepædagogiske initiativ har »meget af den fantasi og dristighed, som man med rette efterlyste hos den nu hedengangne arbejdsgruppe om konfirmation.« Men han er noget forundret over »kravet om maksimal boglig uddannelse til underviserne«. Han foreslår en undervisning indenfor skolens timeplan, med katekettiske sognemedhjælpere eller med personer med lignende kvalifikationer. Desuden må undervisningen være frivillig, fastslår han (KD 2/4).

Dertil siger provst Jordansen, at sigtet er, at undervisningen skal være folkekirkelig, og med 85 % af en årgang som konfirmander vil det kun være børn fra kirkelige kredse, der melder sig, hvis den er frivillig, og derfor er det nødvendig at knytte undervisningen til præstestillin-

gen, skriver han. Skulle Ågård være interesseret i »at få det frivillige kirkelige arbejde lyst i kuld og køn som folkekirkeligt i officiel betydning«, så viser den nyere danske kirkehistorie, at det ikke er muligt, fastslår Jordansen (KD 30/4).

En styrket dåbsundervisning ville være en god 250 års jubilæumsgave, fastslår overlærer Gunner Schouboe (kronik i KD 31/1). Viggo Uttrup finder, at det er et glædeligt initiativ, fordi uvidenheden iblandt de yngre voksne er stor, og børn i den alder er erfaringsmæssigt åbne og interesserede (Prf.BI 12,212ff.).

Redaktøren af DKt, sognepræst Lars Holm, glæder sig over, at der fra folkekirkelig side gøres forsøg på at få den øgede kristendomsundervisning ind i konfirmandstuens regie. »Øget undervisning og pædagogisk tiltag er sikkert en ganske udmærket ting. Men sækulariseringen og folkekirkens krise er en anden og langt alvorligere ting, der ikke løses med 36 timers øget undervisning på 4. klassetrin.« (DKt 2,19f., jvf. KD 1/2). Man kan ikke undervise sig ud af sækulariseringens problem, skriver sognepræst Jens Ole Henriksen. Men ønsker man en øget kirkelig undervisning, så må den »have en gudstjenstlig og rituel forankring«, fastslår han. Det er vigtigt at undervisningen bygger på frivillighed, ellers vil de reelt forøgede betingelser for at blive konfirmeret blive opfattet som et stykke kirketugt, og det bryder danskerne sig ikke om (DKt 3,3 ff.).

Domprovst Holger Jepsen er enig i debatoplæggets udgangspunkt, »at der de sidste år er sket et ganske betydeligt traditionstab, når det drejer sig om kirke og kristendom.« Derfor må alle »være interesseret i, at danske børn får en ordentlig oplysning om, hvad kristendom og kirke er.« Desuden finder han det spændende med det samarbejde mellem præst, folkeskolelærere og andre, der er lagt op til i forslaget (DKt 4,53f.). Valgmenighedspræst Ingrid Kjeldsen erkender »at ægte viden forudsætter fortrolighed, ja kærlighed. Men fortrolighed og kærlighed har dog også videnselement i sig, som er nødvendig« (DKt 4,51ff.).

I den manglende fortrolighed med kirke og kristendom forekommer den pædagogiske vej at være både naiv og selvbedragerisk, fordi det frister en til at tro, at nu sker der virkelig noget. Og det undrer Lars Holm meget, at »det foreliggende forslag lægger op til en tiltro til undervisningens undergørende virkninger« især fordi to grundtvigske biskopper er med som forslagsstillere. Og han mener ikke, at der eksisterer et behov for mere kirkelig undervisning hverken for børn eller voksne. »Det er for nutidsmennesker bæredygtige og gyldige omgangsformer med de kristelige sandheder, vi savner, ikke kundskaber«,

fastslår Holm (DKt 5,67ff.).

Jens Ole Henriksen mener, at det er et spørgsmål »hvor vigtigt det egentlig er, at børnene erhverver større viden om kristendommen. I den situation vi befinder os i idag, er det i hvert fald vigtigere, at børnenes forhold til kristendommen bliver andet og mere end et kundskabsforhold.« (DKt 5,69f.). Fr. Stordal mener ikke at folkekirkens krise løses med 36 timers ekstra undervisning i kristendom. »For problemet ligger i virkeligheden et helt andet sted – nemlig ude i vore danske hjem – hos forældrene« i det materielle jag, hvor vi glemmer, at hverken vi eller vore børn kan leve af brød alene (DKt 5,71). Biskop Eriksen gør opmærksom på, at vægten i forslaget lægges på større fortrolighed. »Derfor er viden ikke det centrale. Vi ønsker ikke, som antydnet af flere kritikere, at løse sækulariseringsproblemet gennem et pædagogisk greb, men vi mener, at vi kan og skal tage fat på det fortrolighedsproblem, som skolen hverken kan eller skal løse efter skoleloven af 1975, men som nu er hjemmenes og kirkens sag i forening.« (DKt 6,84ff.). Sognepræst Ole Brandt-Pedersen anfører, »at hvis blot forældrene går i kirke, så behøver børn ikke mere indøvelse, end hvad der kan gives under den nugældende konfirmandundervisning« (DKt 6,87f.). Dertil replicerer provst Jordansen, at »det er ikke vanskeligt at blive enige om, hvad der er det ønskværdige, men hvordan er det muligt at lukke øjnene for de kendsgerninger, der ikke svarer til det ønskelige?« (DKt 8,118). Vil man med den udvidede undervisning gøre et forsøg på »at fange de børn ind, som er tabt på grund af forældrenes påståede forsømmelighed, så vil der ikke komme noget godt ud af det.« Udvides folkekirkens officielle konfirmandundervisning vil det gøre mere skade end gavn, mener Brandt-Pedersen (DKt 9,132).

I maj måned offentliggjorde 20 præster 6 teser om konfirmation (jvf. DKt 11,173 ff., PrfBl 24,433ff.). Baggrunden for tesoerne var et religionspædagogisk kursus på Præstehøjskolen i efteråret 1983, hvor deltagerne – 2 fra hvert stift – fik til opgave grundig at overveje konfirmationsforberedelsen. Om de 6 teser, der næsten forblev ukommenterede i den kirkelige debat, kan man kort sige, at de stort set bryder med alt, hvad man hidtil har knyttet sammen med konfirmationen. I tese 3 siges, at man finder den særlige sammenknytning af dåb og konfirmation for forfejlet, og i tese 2, at konfirmationsforløbet er gudstjeneste, derfor ser de ingen hindringer for, at udøbte deltager i konfirmandtimerne. Pastor Malling Mølgaard Nielsen siger om tesoerne, at det hele virker så uforpligtende (PrfBl 33,566f.).

Selv om KM Mette Madsen er positivt indstillet over for forslaget om

en forberedende konfirmandundervisning i 4. klasse, ser det ikke ud til, at der umiddelbart er anden mulighed – indtil videre – end at finansiere disse forsøg indenfor rådighedsbeløbet, oplyser hun (KD 6/9, jvf. Cappelørn i WA 12/9).

Sandsynligvis vil Oue og Valsgård sogne ved Hobro blive de første sogne, der fra efteråret 1987 går igang med denne undervisning, oplyser sognepræst Paul Chr. Arnbak (KD 19/3). En ny konfirmationsanordning, der bl.a. udvider det pligtige antal undervisningstimer fra 48 til 56, og som var planlagt til at træde i kraft fra skoleåret 1986/87's begyndelse, blev udskudt indtil videre på grund af Prf.s modstand, der var begrundet med, at Prf. ønskede kompensation for den øgede arbejdsbyrde for præsterne (KD 11/6 og 14/6).

Folkekirken ansatte

Himmerlev. Her bliver hjælpepræst (kvote 25 %) Annette Skaarup opsagt i sin stilling af KM til fratrædelse pr. 31/12-85. Den faste sognepræstestilling bliver opslået af KM. Blandt de 28 ansøgere til stillingen er Annette Skaarup. På det orienterende møde, som biskoppen, Bertil Wiberg, har med menighedsrådet, pointerer han, at alle ansøgere skal behandles ens. Derfor bør menighedsrådet høre mindst en 5-6, påpeger han. Hvilket sker (KD 4/2). Ved menighedsrådets indstillingsmøde (17/12-85) blev cand.theol. Annette Jensen Kbh. indstillet som nr. 1., mens Annette Skaarup kun blev indstillet som nr. 3 (KD 4/2).

Denne forbigåelse af Annette Skaarup vakte ikke udelt tilfredshed i Himmerlev og førte til avispolemik med beskyldninger imod menighedsrådet for urigtig håndtering af indstillingsproceduren. Rådet gik ikke ind i en offentlig debat om dets grunde til kun at indstille hende som nr. 3 (jvf. dog formandens redegørelse i KD 4/2 og udtalelse til BeT 27/1).

De utilfredse folkekirkemedlemmer i Himmerlev satte en underskriftaktion i gang, der gav 734 underskrifter. Underskriftindsamlerne krævede afholdt et menighedsmøde, hvor rådet skulle afkræves en redegørelse for sin indstilling (BeT 27. og 28/1; KD 28/1). Denne aktion medførte, at KM Mette Madsen udsatte den endelige afgørelse til efter det afholdte menighedsmøde (KD 30/1), selv om mødet ikke har nogen formel ret til at suspendere menighedsrådets afgørelse, fordi det ikke var indkaldt i kraft af menighedsrådslovens § 42, idet de aktionerende ikke var bekendt med reglen om, at underskrifter fra mindst 20 % af et pastorats folkekirkemedlemmer skulle være afleveret senest før indstillingsmødets afholdelse (dvs. i dette tilfælde før den 17/12-85)

(jvf. KD 13/1). De 734 underskrifter udgjorde næsten 20 % af folkekirkemedlemmerne i Himmerlev (KD 28. og 30/1). I mødet (6/2) deltog 350, her blev der med kun 18 stemmer imod og 17, der undlod at stemme, vedtaget en resolution til fordel for Annette Skaarup. Næsten samtidigt havde biskop Bertil Wiberg erklæret menighedsrådets indstilling for ugyldig, på grund af procedurefejl subsidiært indstillet til KM, at Annette Skaarup blev indstillet (KD 8/2), og hun blev udnævnt (KD 11/2). Menighedsrådets formand oplyste til KD, at man overvejede at klage til KM over biskoppens rolle i præsteansættelsen (26/2).

Hørsholm. Hjælpepræst (kvote 75 %) Rosa Petri opsagde i august 1985 sin stilling med den begrundelse, at hun følte sig overanstrengt (KD 13. og 24/1), det skal dog nævnes, at hun afviser at have brugt sit helbred som begrundelse for sin opsigelse (BeT 23/1), alligevel var hun blandt de 33 ansøgere til stillingen (KD 13/1).

Da en gruppe hørsholmborgere blev klar over, at hun ikke var blandt de seks, som menighedsrådet havde udtaget til prøveprædiken, satte de en underskriftindsamling i gang (KD 13/1). Der skulle indsamles i alt 2223 underskrifter (KD 11/2), og samme dag som menighedsrådet skulle have indstillingsmøde, blev der afleveret 2566 underskrifter til menighedsrådsformanden (KD 23/1, BeT 23/1, Pol 21/, 22/, 23/ og 24/1) til fordel for den tidligere hjælpepræst. Menighedsrådet indstillede cand. theol. Kirsten H. Eistrup som nr. 1, men det skete ikke enstemmigt, og Rosa Petri blev indstillet som nr. 2 (KD 23/1, BeT 23/1, Pol 23/1). Flertallets begrundelse for at vrage Rosa Petri var, at de frygtede, at hun med sine 51 år og efter sit eget udsagn om overanstrengelse ikke ville kunne klare at blive en populær og afholdt præst i Hørsholm. Også set på baggrund af, at sognets øvrige 3 præster var omkring 50 år, fandt man det rigtigst at indstille den 20 år yngre Kirsten H. Eistrup (KD 23/1, BeT 23/1, Pol 23/1). BeT's leder kalder menighedsrådets omsorg for Rosa Petri's helbred for falsk omsorg og hykleri (23/1). Sognepræst Svend Biørn, Rungsted, og menighedsrådsformand Kirsten Rudfeldt har et par skarpe kommentarer til BeT's lederskrubent (BeT 30/1, 20/2). Initiativtageren til underskriftindsamlingen, revisor Lars Therkelsen, finder menighedsrådets begrundelse besynderlig (BeT 24/1).

Spændingen om udfaldet øgedes, da det viste sig, at der var usædvanlig mange ugyldige underskrifter blandt de 2566, så kun 2068 kom igennem nåleøjet, og der skulle have været 155 mere for at opfylde lovens krav for indkaldelse til et menighedsmøde (KD 11/2, Pol 14/2, BeT 15/2). Nu var alle spændt på, om biskop Johansen ville følge

menighedsrådets flertal. Men »ikke mindst påvirket af den store opbakning hun har fået i sognet« indstillede han Rosa Petri til udnævnelse af KM (Pol 14/2, BeT 15/2, KD 15/2). På baggrund af udfaldet af Himmerlev-sagen, der skete kort før, var ingen vel for alvor i tvivl om udfaldet. Udnævnelsen af Rosa Petri kom også en af de sidste dage af februar (KD 27/2).

Det bør bemærkes, at både Anette Skaarup og Rosa Petri er særudannede (KD 28/1) og var ansat som kvoterede hjælpepræster. Der verserede påstande om, at Annette Skaarup var meget nøjeregnende med sin kvote, og at det skulle have påvirket menighedsrådets indstilling. Men menighedsrådets formand afviser, at det har været bragt på bane (KD 28/1). Prf's formand, Knud Møller, erkender, at Prf bestemt ikke er gode venner med kvoteringer på 25 % (KD 28/1). Disse lave kvoter kan være med til at skjule, at der vitterlig er præstemangel, fortsætter han (KD 28/1, 3/2).

Som en kommentar til de to udnævnelser siger formanden for LafM, Henning Rasmussen, at et menighedsråd »bør have lov til at gå i protest, såfremt det bliver underkendt i forbindelse med en præsteindstilling«. Og han mener, at der er et problem i disse græsrodsbevægelser, der forsøger at påvirke biskop og minister (KD 3/3). Medlem af LafM's Hb overlærer Edel Hertz fastslår, at det endnu engang har vist sig, at menighedsrådsmedlemmer kun er folkevalgte marionetter (KD 14/3). KD's leder (3/3) finder KM's afgørelse betænkeligt på det principielle plan og mener ikke, at et menighedsråds indstilling bør desavoueres, medmindre stærke teologiske grunde taler for det, f.eks. i pastorater med flere præster, hvor der kan være mindretal, der skal tilgodeses. På bispemødet på Nyborg Strand den 15/4 fandt de øvrige biskopper ingen anledning til at kritisere de to kollegers indstilling, tværtimod understregede de, at biskopperne også er mindretallets værn (KD 16/4).

Esajas Kirke. Blandt de 33 ansøgere til stillingen blev sognepræst Peter Hjort, Søborg, indstillet som nr. 1 med 8 stemmer ud af 12 mulige, mens den 52 årige lektor, cand. theol. Niels Bo Carøe blev indstillet som nr. 3 med kun 2 stemmer. Provst Claus Harms og biskop Ole Bertelsen indstillede begge til KM Mette Madsen, at den tidehvervske Bo Carøe blev udnævnt, hvilket KM gjorde (KD 18/4, BeT 18/4). KM ville ikke udtale sig om sagen, men kontorchef Asger Jørgensen oplyste, at udnævnelsen var sket efter anbefaling fra provst og biskop under hensyn til menighedsrådslovens § 41, stk. 2, hvor KM ved besættelsen af stillinger ved kirker med flere præster *skal* tage et tilbørligt hensyn til

mindretallene i sognet (KD 18/4, BeT 18/4).

Udnævnelsen skabte stor utilfredshed blandt menighedsrådets flertal. Formanden og næstformanden meddelte straks, at de ville træde ud af menighedsrådet i protest, og det nævntes, at de otte andre ville slå følge, hvis ikke udnævnelsen blev omstødt (KD 17/4, 18/4, BeT 18/4). Samtidigt besluttede ni af rådets medlemmer at klage til ombudsmanden over KM's udnævnelse (KD 17/4, BeT 19/4, Pol 19/4). Dette hjælper næppe, sagde KM's fhv. departementschef, A. Roesen (BeT 18/4) og fortsætter: »Denne sag er et skoleeksempel på, hvornår mindretalsbestemmelsen skal bruges.« Tidehvervstilhængerne i vort sogn kan tælles på to hænder, og deraf er halvdelen sognebåndsløse, derfor er der ikke længere brug for en tidehvervspræst hos os, sagde menighedsrådsformanden (KD 18/4, BeT 18/4). Det er biskop Bertelsen, der har presset denne udnævnelse igennem, sagde han, og han har ikke informeret KM ordentlig om forholdene i sognet, fastslår menighedsrådsformanden (BeT 18/4). »Udnævnelsen beskytter højst et mindretal af præster, ikke et mindretal i menigheden«, sagde menighedsrådets næstformand, Aase Lundt (Pol 19/4). Mindretallets størrelse er uden betydning, fastslår kontorchef Asger Jørgensen, derimod er det væsentligt, om mindretallet har et klart formuleret kirkesyn, og det er tilfældet her (BeT 19/4). Menighedsrådsformanden mødte op i KM og afleverede kirkens nøgle og menighedsrådets protokol (BeT 18/4, Pol 19/4), og da næstformanden også havde nedlagt sit hverv, var menighedsrådets arbejde foreløbig lammet, selv om KM nægtede at godkende tilbagetrædelserne (KD 19/4, BeT 18/4, Pol 19/4). Menighedsrådet ved Esajas kirke kunne ikke hente megen støtte og sympati til deres aktion hos formanden for LafM, Henning Rasmussen, idet han på en forespørgsel kun henviste til, at loven var blevet fulgt, og til sine tidligere udtalelser om, at menighedsrådsmedlemmer burde have mulighed for at nedlægge deres mandater (KD 22/4). Men på LafM's årsmøde kommer han i forsigtige vendinger ind på, at denne lovbestemmelse måske bør revideres, og han gætter på, at nogle af de hensyn, der affødte bestemmelsen i 1922 ikke længere er relevante (MrBl 6, 215f.; jvf. KD 7/6 og BeT 8/6). Derimod fastslog KD's leder (18/4), at den brugte lovbestemmelse næppe bør ophæves. »Men til gengæld bør den anvendes med skønsomhed. Der skal ikke megen fornemmelse for menighedsrådsdemokratiet til for at se, at det næppe er tilfældet i denne sag«.

KD's leder mener endvidere, at menighedsrådets reaktion ikke er særlig hensigtsmæssigt, »men den er til gengæld illustrativ for den sogne- og folkekirkevirkelighed, der krænkes groft, når det store flertal

i et menighedsråd føler sig sat uden for indflydelse i, hvad et menighedsråd opfatter som en af sine« væsentligste opgaver, nemlig præstevalget. Og det er det, sagen drejer sig om, og det er sagen uvedkommende, at det i dette tilfælde er Tidehverv, der har fået gavn af mindretalsbestemmelsen, mener bladet. BeT's leder (19/4) mener, at »almindelig demokratisk anstændighed er ikke nødvendigvis den eneste målestok i denne sag.«, fordi selv et stort flertal i et menighedsråd kan ikke med umiddelbar ret »påberåbe sig at repræsentere det endnu større flertal af helt passive folkekirkemedlemmer« på grund af den meget lave valgdeltagelse ved menighedsrådsvalgene. Og bladet fortsætter: »I virkeligheden er disse (passive folkekirkemedlemmer) i bedre overensstemmelse med et tidehvervsk syn på, hvorvidt kristendommen udadtil skal ytre sig i rituelle former (!) (eller?) såkaldt »aktivism«.« »Den nye præst ved Esajas Kirken kan godt betragtes som en rummelig folkekirkens tilbud til et mindretal, der trods alt rækker ud over Østervold sogn.«, slutter bladet. Poul Dam slår fast, at mindretalsbestemmelsen »sikrer rummeligheden i forkyndelsen« (KD 26/4). Og han fortsætter: »Hvis den ikke fandtes, kunne vi få meget ensartede sogne, der blev domineret af eventuelt hver sin kirkepolitiske gruppe.« Professor Peder Olesen Larsen, den ene af de to tidehvervske medlemmer af Esajas menighedsråd, skriver, at man kan altid diskutere, hvor store hensyn man skal tage til et mindretal, men alternativet til mindretalsbestemmelsen vil være ensretning (BeT 24/4). De højkirkelige glædede sig over, at biskop Bertelsen vovede pelsen for mindretallet, sagde den afgående formand, sognepræst Poul Exner, for Fællesskabet Kirkelig Fornøjelse ved årsmødet i Århus. Og han håbede, at hans indstilling ville komme andre mindretal i stiftet til gode (KD 10/5, Reformatio 2,27f.). Den nye formand, sognepræst Olav Fog, anførte, at man i fremtiden i langt højere grad må gøre brug af denne mindretalsparagraf, hvis man vil undgå dannelse af separatmenigheder i folkekirken (KD 13/5).

Menighedsrådets flertal valgte alligevel at forblive i rådet, da det kom til stykket, den eneste, der valgte at drage de fulde konsekvenser af sin protest og udtræde, var næstformanden, Aase Lundt. Formanden gav som begrundelse: »Vi skylder vores vælgere at blive og kæmpe.« (BeT 23/4, KD 24/4). Men han fastslår, at »den nye sognepræst er uønsket i sognet og uvelkommen i menighedsrådet. Vi vil være kølige og kolde og se hen over hovedet på ham.« (BeT 23/4, jvf. KD 24/4). Disse udtalelser fik en række personer med tilknytning til Esajas kirke til at skrive et åbent brev til kirkeministeren, biskoppen og provsten, hvori de anmodede dem om at bruge de dem betroede embeder til at

råde bod på den skade, der er sket ved de usaglige udtalelser fra menighedsrådets side (BeT 3/6, KD 5/6).

I et portræt af Carøe (BeT 21/4) skriver Flemming Behrendt, at Carøe, der har været menighedsrådsformand i Ordrup siden 1984, har vist sig som en smidig forhandler og har formået at formidle nogle klassemodsatninger i dette sogn, og denne indsats har sikkert »fået de kirkelige myndigheder til at stille forventninger til ham ikke alene som vogter af den tidehvervske tradition, men også som brobygger.« I en kort analyse af tidehvervsbevægelsen fastholder han endvidere, at tidehvervs teologi ikke behøver at være »dovne præsters teologi« (BeT 19/4). I en kronik i BeT (10/6) med overskriften: Det religiøse tyranni, skriver Carøe, at ethvert pavedømme heldigvis er udelukket i den danske kirke. Da Carøe blev indsat den 10/8 var kirken mod sædvane stuvende fuld, og han kom i sin tiltrædelsesprædiken ind på modstanden i menighedsrådet imod sin udnævnelse (BeT 11/8, KD 11/8).

Skødstrup. I Skødstrup ved Århus var hjælpepræsten gennem 4 år, Bodil Søndergaard blandt de 18 ansøgere til den ledige sognepræstestilling. Da menighedsrådet i forbindelse med opslaget skrev, at man ikke havde en favorit, og da hun heller ikke blev indkaldt til prøveprædiken og samtale med menighedsrådet, var der nogle af sognets beboere, der satte en underskriftindsamling i gang. Der blev indsamlet 684 underskrifter, nok til at der skulle afholdes menighedsmøde efter menighedsrådslovens § 42. Derfor blev sagen efter samråd med biskop Eriksen sendt til KM, der bestemte, at der skulle afholdes afstemningsmøde den 25/8 (KD 9/8, JyPo 21/8). 669 personer mødte op, og heraf stemte 474 – eller godt 70 % – for, at Bodil Søndergaard skulle være sognets præst. Og da stemmerne udgjorde mere end 2/3 af de fremmødte, blev hun udnævnt (KD 27/8, JyPo 27/8).

At tre kvindelige hjælpepræster måtte igennem en særlig procedure med karakter af en sag før deres ansættelse, karakteriserer Cappelørn på følgende måde: »Interessant er alene de tre sagers fælles kerne: en klar uoverensstemmelse mellem et sogns menighedsråd og en bredere kreds af beboere i sognet ved besættelse af et ledigt embede.« Og et sådant menighedsråd, der har mistet sit demokratiske grundlag, »bør gå af, så der kan udskrives nyvalg«, mener han (WA 15/8).

Tjørring. Sidst på året opstod der en lignende sag i Tjørring ved Herning. Her indstillede menighedsrådet sognets hjælpepræst, Jens Djursdal, som nr. 2, mens cand. theol. Asger Korsholm blev indstillet som

nr. 1, dog ikke enstemmigt. Efter indstillingsmødet med det nævnte resultat, blev der indsamlet 1208 underskrifter til fordel for hjælpepræsten (KD 17/12). På trods af denne store opbakning, og på trods af, at både provst John Ørum Jørgensen og Biskop Geil indstillede Djursdal til udnævnelse, udnævnte KM Mette Madsen Asger Korsholm (KD 6/1-87). »Geil oplyser, at han er vidende om, at (KM) kun vil udnævne kandidat nr. 2, når vedkommende repræsenterer et kirkeligt mindretal.«!! (KD 6/1-87).

Hobro. Menighedsrådet indstillede to kandidater med henholdsvis 7 og 6 stemmer til det ledige sognepræsteembede. Flertallets kandidat, Lilli Bøgh Svinth, gift med sognepræsten i Støvring 30 km derfra, blev udnævnt af KM. Det grundtvigske mindretal var skuffet over, at deres kandidat, der kunne bosætte sig i Hobro, ikke blev udnævnt. Desuden gør det opmærksom på, at flertalsgruppen har valgt én præst i sognet, derfor har ministeren svigtet ved ikke at benytte sig af mindretalsparagraffen, udtaler mindretallets talsmand til Ålborg Stiftstidende (KD 21/10). Biskop Eriksen er enig i dette og anbefaler i sin indstilling, at der bliver taget hensyn til mindretallet, og at en præsts bopælspligt bliver opretholdt i et bysamfund (KD 21/10).

Året var også rigt på præstesager, der kom for en provsteret, ikke mindre end tre sager blev det til i årets løb, og den mest omtalte var Inge-Lise Wagner's. Hun var også stillet for en provsteret i 1984, der dog blev ophævet, før den blev afsluttet (jvf. 1985,252f.).

Inge-Lise Wagner påny for provsteret. Ved gudstjenesten i Hansted og Vang Kirker søndag den 5/1 holdt hun en noget usædvanlig prædiken, blev det åbenbart for offentligheden, da den blev bragt i EB den 16/1. Prædikenen indeholdt bl.a. et usminket angreb på politiet for dødsfald i forbindelse med anholdelser.

Efter biskop Henrik Christiansen's vurdering havde hun derved gjort sig skyldig i misbrug af sit prædikeembede. Og han betragtede det som en grov tjenesteforseelse, som han så sig nødsaget til at påtale på det kraftigste. Han indberettede sagen til KM med anmodning om, at det afgør, hvilke tjenstlige konsekvenser det måtte have for hendes fortsatte tjeneste som præst i folkekirken (KD 18/1, Pol 21/1). Men for mig er der ingen tvivl om, at hun bør afskediges, siger han (JyPo 18/1). Og han anbefaler KM, at hun bliver suspenderet, mens ministeriet undersøger sagen (BeT 19/1). Wagner svarer igen ved at klage over biskoppen, fordi han har handlet overilet og ikke undersøgt, hvad hun i realiteten sagde på prædikestolen (BeT 19/1, jvf. JyPo 29/3). Til det

sidste skal der retfærdigvis bemærkes, at det under sagens videre forløb i provsteretten blev fastslået, at hun rent faktisk havde sagt det, som EB havde gengivet, bortset fra uvæsentlige korrektioner (BeT 30/1). KM gav hende mulighed for at udtale sig skriftlig om sagen inden syv dage (BeT og Pol 22/1), men hun sagde til pressen, at hun hellere ville have en samtale med ministeren om sine tjenstlige forhold, bl.a. om sit forhold til biskoppen (Pol 22/1), men det fik hun dog ikke lejlighed til. I stedet for fik hun meddelelse om, at hun var suspenderet, medens hendes sag blev undersøgt tjenstligt. KM gav tre grunde for undersøgelsen: 1) Den før omtalte prædiken. 2) Tilsidesættelse af et pålæg fra KM i forbindelse med ophævelsen af hendes forrige provstesag om at bruge et mere urbant sprogbrug til hendes foresatte, bl.a. biskoppen (jvf. JyPo 29/3). 3) Samarbejdsvanskeligheder med biskoppen (KD, BeT, JyPo og Pol 31/1).

Reaktioner fra hendes sognebørn (BT og EB 31/1) viste, at de stod nogenlunde ligelig delt i kravet om hendes afskedigelse. Magister Helmutt Toftdahl mener, at præsten har både ret og pligt til at revse uanstændighed og appellere til samvittigheden (JyPo 26/1). I stedet for at angribe volden i f.eks. Sydafrika, har hun udiplomatisk peget på splinten i vort eget system, siger han (JyPo 23/2, jvf. H. Riis-Vestergaard i JyPo 2/2). Cand. theol. Jørgen Hornemann mener, at Inge-Lise Wagner – set i relation til Ruben Jørgensen – har fået et langt tøj, og nu er hun vist på målstregen, hvor hverken sogn eller folkekirke kan leve med det længere (KD 24/1).

Som hun har ret til, valgte Wagner at få sin sag undersøgt ved en provsteret (Pol 30/3). Da den begyndte sin undersøgelse den 2/4, opnåede hun at blive den første præst, der er blevet fremstillet for en provsteret 2 gange (BeT 2/4). På hendes begæring arbejdede retten for åbne døre, og der blev afsat 2 dage til hendes forklaring (JyPo 29/3). Allerede på dette tidspunkt slog biskop Christiansen fast, at han ville afgive forklaring for provsteretten, såfremt den ønsker det, og Wagner meddelte på forhånd, at hun anså biskoppen for at være en nøgleperson i sagen, fordi KM var utilfreds med hendes sprogbrug i et brev til ham (JyPo 2/4).

På retsmødets første dag fik hun rettens tilladelse til at fremlægge sin sag gennem en næsten 6 timers lang enetale, som hun brugte til at gennemgå 5 års korrespondance med biskoppen for at bevise, at de havde haft et gensidigt frisprog over for hinanden. Og derfor stillede hun sig meget uforstående over for KMs indgreb på dette punkt. Det må erkendes, at de eksempler hun fremdrog, afslørede en lidt usædvanlig tone i tjenstlige breve, og deres rigtighed synes ikke at være undsagt af

biskoppen (jvf. JyPo, BeT, Pol og KD 3/4). Forløbet af første retsmøde fik EB til at skrive: »Wagner vandt første runde« (3/4) og »Wagner-sagen kan knuse biskop« (BT 3/4).

Det næste retsmøde blev også en soloforestilling af Wagner, hvor hun brugte hele formiddagen til at gennemgå den omtalte prædiken, og hun hævdede, at biskoppen havde fejltolket den, når han opfattede den som et generelt angreb på politiet (KD 5/4). Hun ville ikke beklage »indholdet, for hvert ord i den prædiken er sandt.« (JyPo 5/4). Og hun føler sig forfulgt og chikaneret af de kirkelige myndigheder med Christiansen i spidsen (Pol 5/4). Inden retten udsatte sagen til 1. maj. med bl.a. biskoppen som vidne, gennemgik Wagner en artikel, som Henrik Christiansen havde skrevet, og den tolkede hun derhen, at han er helt på linje med det, som hun havde sagt i sin prædiken (Pol og EB 5/4). Det sidste skal ses i relation til, at Christiansen til provsteretten gentog, at der efter hans mening slet ikke var tale om en prædiken, men om et samfundspolitisk indlæg, og at det ikke taler til hendes fordel, at hun ikke formår at skelne mellem en prædiken og en artikel, som han i dette tilfælde har skrevet. Hvis hun var mødt til bispeeksamen med den prædiken, var hun dumpet og havde ikke fået kollats, erklærer han. Derfor finder han det overordentlig betænkeligt at lade hende udføre prædiketjeneste under hans tilsyn (JyPo, Pol og BeT 2/5). Endvidere sagde han: »vi kan ikke være Inge-Lise Wagner bekendt i folkekirken« (BeT 2/5, jvf. JyPo 21/8).

Hendes had til politiet, mente han, kunne tilskrives, at hun i sine yngre år var kommet på kant med en præst i Nordsjælland og havde fået et polititilhold om ikke at vise sig i præstens kirke, hvilket hun overtrådte og derfor var blevet tvangsindlagt til psykiatrisk behandling (JyPo, Pol og BeT 2/5). Men disse oplysninger havde han ikke givet menighedsrådene i forbindelse med hendes ansættelse som hjælpepræst i 1980, fordi han ikke mente, at man skal »hænge på sin fortid« (Pol 2/5).

Et andet vidne – hendes nuværende provst – Anders Hindsholm, karakteriserede hende som et menneskevildæsel, men et sådant skal også have sin ret, fastslog han (JyPo og Pol 3/5). Hendes tidligere provst, Jens Erik Christiansen, oplyste, at hun tog dobbelt så lang tid som provstiets øvrige 12 præster tilsammen (JyPo 3/5). Yderligere en række vidner blev afhørt, men de kom ikke med belastende oplysninger og udtalelser om hende. I et næsten 2 timer langt afsluttende indlæg sagde Wagner, at nu havde hun fået et godt samarbejde med sit menighedsråd, sin provst, sin kirkebetjening, men ikke med biskoppen, han bærer stadig på gammelt nag (JyPo og Pol 3/5).

Afslutningsvis ønskede KMs juridiske repræsentant, advokat N. E. Westen-Jensen, Aalborg, adgang til at procedere sagen enten skriftligt eller mundtligt, men Wagner's bisidder, advokat Peter Faber-Rod, Hellerup, protesterede, og dommer Esther Søndergaard fandt ikke, at der var tilstrækkelig hjemmel til en sådan procedure. Denne afgørelse kærede KMs advokat til Vestre Landsret (JyPo, Pol og BeT 3/5). En måned senere afviste landsretten kæremålet, fordi den ikke har hjemmel til at blande sig i en provsteretssag (JyPo 4/6). Nu var det op til KM at afgøre, om hun vil appellere til landemodet, hvilket KMs advokat vil fraråde, fordi det yderligere vil forsinke sagen. Desuden uddyber han baggrunden for, at han oprindeligt ønskede at procedere. Det skyldes, at provsteretten oprindeligt skulle have været inkvisitorisk, dvs. undersøgende, men på grund af det meget omfattende materiale gav retten Wagner lov til selv at redegøre for sine synspunkter. Når man en gang afviger fra den normale praksis, anser han det for rimeligt, at han i en procedure får mulighed for at trække væsentlige ting frem fra det omfattende materiale, men nu regner han med at sende sin redegørelse direkte til KM, der så kan afgøre Wagner's fremtid i folkekirken, når hun får provsterettens indstilling (JyPo 5/6).

Denne indstilling lod imidlertid vente på sig, fordi Wagner's redegørelse, der skulle udarbejdes sammen med hendes bisidder, først kom provsteretten i hænde sidst på sommeren. I denne redegørelse bliver biskop Christiansen beskyldt for tjenesteforseelse og ærekrænkende behandling af pastor Wagner, fordi hun som den eneste ikke blev inviteret med til en ordinationssammenkomst (JyPo 21/8).

I begyndelsen af oktober er rettens hemmelige indstilling klar (KD 3/10), men alligevel kom det frem i pressen nogle dage senere, at retten havde delt sig, den er dog enig i, at hun har overtrådt sit prædikeembede, og at hun har gjort sig skyldig i andre tjenesteforseelser. Men den juridiske dommer indstiller hende kun til en administrativ bøde efter KMs skøn, mens den gejstlige dommer ikke mener, at hun fremover vil kunne fungere bare nogenlunde tilfredsstillende i folkekirken, hvorfor hun bør afskediges (KD 11/10).

Selv om KM Mette Madsen's tone i afgørelsen er meget bestemt, blev det kun til en bøde på ½ månedsløn. KM misbilliger alvorligt hendes handlemåde og advarer hende om, at fortsatte samarbejdsvanheligheder med biskoppen, der kan tilskrives hende, vil få alvorlige følger for hendes fortsatte ansættelse i folkekirken.

Der er nok ingen tvivl om, at den milde afgørelse skyldes, at KM har lagt vægten på prædikenen, og kontorchef Kr. Bagger indrømmer, at man i KM har skelet til andre sager af samme type (en begravelsestale i

1950, Søbye-sagen 1964, jvf. 1965, 609f. og Lundehus-sagen i 1984, jvf. 1985, 221ff.), hvor man ikke i noget tilfælde skred til afskedigelse i første omgang (KD 1/11). Havde man fulgt den gejstlige dommers indstilling, var KMs praksis blevet brudt, nemlig at man farer med lempe i sager om »utilstedelige udtalelser fra prædikestolen«, fastslår KM i en pressemeddelelse (jvf. KD 1/11).

Biskop Henrik Christiansen finder, at det var rigtigst at afskedige Inge-Lise Wagner, men man skal ikke overse, at hun har »fået lovens strengeste straf og er blevet kendt skyldig i alle forhold. Men jeg synes ikke, at det kirkelige er blevet tilgodeset i dommen.« Med den afgørelse lever KM ikke op til de forventninger, som folkekirkens menigheder stiller til hende, mener han (KD 1/11).

Lynge-Uggeløse. Pastor Lis Conradsen havde været suspenderet i næsten et år, før det i foråret kom til offentlighedens kendskab ved, at en provsteret i Hillerød påbegyndte en undersøgelse af den række klager imod hende, der havde ført til suspensionen. De anklager imod hende, der havde ført til, at biskop Johs. Johansen den 9/5-85 havde indstillet hende til tjenestefritagelse, gik bl.a. ud på, at hun var kommet 25 min. for sent til en aftengudstjeneste skærtorsdag, og da hun endelig var kommet, virkede hun beruset, hvilket hun også havde gjort nogle gange tidligere. Desuden skulle hun have udøvet telefonterror mod nogle menighedsrådsmedlemmer (JyPo 10/4 og 13/4).

Flere menighedsrådsmedlemmer mente, at hun havde haft spiritusproblemer lige siden sin ansættelse i 1981, og det havde været nødvendig med et forligsmøde den 7/12-83 hos biskoppen. Her havde man klaget over alkoholproblemer og overtrædelse af tavshedspligten. Begge anklager blev afvist af biskoppen, der fastslog, at præsten måtte drikke, hvad hun måtte have lyst til, i sin fritid. Sluttelig pålagde han parterne at få et rimeligt samarbejde i stand (JyPo 16/4, KD 18/4 og BT 18/4).

Allerede inden provsteretten påbegyndte sit arbejde havde Lis Conradsen erkendt, at hun var kommet for sent til den pågældende gudstjeneste og havde undskyldt det. Men hun sagde, at det skyldtes overgangen til sommertid, og at hun var kørt tør for benzin på vej til kirken. Derimod mente et menighedsrådsmedlem, fru Elise Jensen, sammen med andre kirkegængere, at det skyldtes beruselse, og forløbet af gudstjenesten havde været pinligt, da den endelig kom i gang, oplyste hun til provsteretten (KD 18/4, Pol 19/4). Det var tolkningen af denne begivenhed, der gav KM grundlaget for at træffe beslutning om at nedsætte en provsteret. Selv mener præsten, at hun er udsat for en

hetz, der allerede blev indledt imod hende, før hun tiltrådte, og som skyldes, at hun er kvindelig præst, at hun er særuddannet, at hun er fraskilt. Og allerede på dette tidspunkt i provsteretsforløbet udtaler hun, at hun næppe vil kunne fortsætte som præst i Lynge-Uggeløse, uanset om provsteretten måtte frikende hende for anklagerne (JyPo 13/4). I retten, der bestod af dommer Peter Garde og provst Poul Falk Hansen, afviste Conradsen alle beskyldninger og sagde, at hun nød alkohol i samme omfang som en gennemsnitsdansker (JyPo og KD 16/4).

I provsteretten kunne de to menighedsrådsformænd henvise til flere episoder, hvor de turde stille diagnosen: beruset (KD 18/4), mens Fru Elise Jensen kun ville sige: »ude af balance« (BT 18/4). Ligeledes kunne hendes kollega, pastor H. C. Bang Rasmussen bevidne to lejligheder, hvor hun var beruset (Pol 19/4). To ansatte ved kirken bekræftede de ovennævnte vidneudsagn, mens kirkens tidligere organist fastslog, at der stod et komplot med Bang Rasmussen i spidsen bag anklagerne (JyPo 23/4). Hendes læge afviste, at hun havde et alkoholproblem. Og en deltager i den nævnte gudstjeneste fastslog, at hun ikke var beruset ved den. Derimod mente hendes kollega i Lillerød, at hun ved nogle telefonsamtaler havde lydt spirituspåvirket (JyPo og BT 3/6). Dette fik hendes forsvarer, advokat P. Faber-Rod, til at hævde, at hans mistanke om et komplot styrkes mere og mere (JyPo og BeT 3/6). Det sidste vidne i provsteretten var biskoppen, der sagde, at han følte, at Lis Conradsen med episoden skærtorsdag havde svigtet hans tillid. Faber-Rod anklagede biskop Johansen for at tage anklagen mod præsten for givet uden at søge den bevist. »Har De ingen retsbevisthed hr. biskop?,« spurgte han (JyPo og BeT 10/6).

I det afsluttende skriftlige indlæg rettede Faber-Rod et kraftigt angreb mod Lis Conradsen's modstandere, der har udsat hende for en sand hetz. Og han mener, at KM må tilbyde hende ventepenge, når hun rimeligvis må frifinde hende for stort set samtlige anklager (KD 20/12). Sidst i januar 1987 forlød det, at KM ville afskedige hende efter en indstilling fra provsteretten. Den væsentlige grund var påstanden om, »at hun gang på gang under udførelse af tjenstlige opgaver optrådte uafbalanceret i et sådant omfang, at hun kunne have været beruset« (BeT, Pol og KD 27/1-87, Pol 28/1-87). Dagen efter oplyste KM Mette Madsen igennem Ritzau, at hun endnu ikke havde taget stilling til provsterettens indstilling (jvf. KD 28/1). Kort tid efter blev det klart, at ministeren ville følge rettens indstilling, og Lis Conradsen blev afskediget med pension (KD 4/3-87, jvf. KD 25/2-87).

Ensted. Først i december var der optræk til, at det blev haderslevbispe- spens tur til at få en provsteretssag, idet sognepræst Johs. Bondesen i Ensted bebudede, at han ville åbne en ølstue nogle timer om ugen i sin præstegårds konfirmandstue, fordi byens eneste kro var blevet lukket, og derfor manglede sognets beboere et samlingssted, sagde han.

Menighedsrådet var ikke indforstået med ideen, og biskop Olav C. Lindegaard understregede, at det var ulovligt (JyPo 5/12), derfor henstillede han til Bondesen at opgive sin plan (JyPo og KD 6/12). Men han åbnede alligevel sin ølstue (JyPo 6/12), og selv om han et par dage senere flyttede den til den private del af præstegården, undgik han dog ikke en indberetning til KM (JyPo 8/12).

Omtrent samtidigt nægtede de fleste af hans konfirmander at lade sig undervise af ham i lokalet, fordi de påstod, at der var øllugt, derfor afbrød Bondesen undervisningen (JyPo 9/12). Han benægter dog at have afbrudt undervisningen (KD 6/1-87). Det kom frem, at der havde været klager over Bondesen flere gange i de 20 år, han har været præst i sognet, og nu opfordrede menighedsrådet ham til at tage sin afsked (JyPo 9/12). Jeg er bekymret over situationen, erklærer biskop Lindegaard, fordi Bondesen tilsyneladende er kommet i konflikt med både unge og ældre i sognet (JyPo 10/12), og i sin indberetning til KM finder han det nødvendigt, at han afskediges (JyPo 6/1-87).

Af de punkter, som KM fremfører som begrundelse for at afskedige ham, er en anklage for brud på tavshedsløftet den alvorligste, men Bondesen erklærer, at han ikke vil gå frivilligt, fordi han vil have sin sag prøvet ved en provsteret (JyPo 6/1-87). Efter en drøftelse med Prf besluttede den 57-årige sognepræst dog at søge sin afsked med udgangen af juni måned på grund af sygdom (KD 10/1-87).

Mens denne sag verserer, udtaler universitetslektor Hans Raun Iversen, at »det er blevet sværere at være præst«. Deri er provst N. C. Lilleør ikke enig. Og Prf's generalsekretær, cand. jur. Asger Gewecke afviser, at flere og flere præster skulle have personlige problemer (JyPo 21/12).

De mange provsteretssager og tilløb til samme gav anledning til en fornyet debat om det betimelige i denne kirkelige retsinstans. Gewecke finder det usagligt at opretholde den undersøgende provsteret, når man rent faktisk har afskaffet den dømmende, eftersom den ikke har været i funktion siden 1972 (jvf. 1973,289; KD 15/4). Universitetslektor Jørgen Stenbæk finder det meget uheldig, at den dømmende provsteret er på vej ud netop nu, hvor folkekirken er præget af pluralisme (KD 4/2). Derimod anfører advokat Faber-Rod, at præsterne er bedst tjent med, at den undersøgende provsteret bevares, fordi det »at være præst er en

meget speciel og vanskelig tjenestemandsstilling« (KD 15/4). Medlem af LafMs Hb overlærer Edel Hertz mener, at en provsteret er uværdig for folkekirken. Og hun finder det uheldigt, at præsten alene afgør, om den holdes for åbne eller lukkede døre. Desuden bør menighedsrådene have juridisk bistand under hele sagen (KD 5/7). Tiden er løbet fra provsteretten, mener KM Mette Madsen, og hun vil derfor bede det udvalg, der skal nedsættes i begyndelsen af 1987 til at forberede en ansættelseslov for folkekirken, om at overveje denne retsinstans fremtid, og det finder hun meget vigtigt alene af den omstændighed, at disse provsteretter arbejder efter meget gamle og temmelig uklare regler (KD 19/12). Allerede på LafMs årsmøde havde formanden, Henning Rasmussen antydnet noget i samme retning (MrBl 6,216; jvf. KD 7/6). Men biskopperne ønsker ikke, at provsteretten afskaffes, oplyste Vincent Lind efter januarbispemødet, men de foretrækker dens funktion som dømmende instans styrket, oplyste han (KD 8/1-87).

Præsteforeningen. Kort efter nytår blev sognepræst Knud Møller valgt til ny formand for Prf. Selv om han ikke fik opbakning fra hele Hb, var det alligevel uventet, at den liste – den grundtvigsk/tidehvervske – som han repræsenterede, også denne gang fik formandsposten, især i betragtning af, at den var gået tilbage fra 4 til 3 pladser i Hb, men valget skyldes et samarbejde med missionslisten og den gammelkirkelige liste, der hver fik en plads. Prisen for samarbejdet var bl.a., at missionslisten fik næstformandsposten ved højskoleforstander Eskil Agger, Haslev, der om det usædvanlige samarbejde siger, at Knud Møller var den bedst egnede til hvervet (KD 7/1, PrfBl 3,38).

Yngre Præsters Liste, der var med for første gang ved et Hb-valg, blev altså ikke særlig centralt placeret ved konstitutionen, selv om den opnåede godt ¼ af stemmerne. Måske i skuffelse over denne placering blev fronten ekstra tydeligt markeret ved, at dens tilhængere dannede en selvstændig fraktion indenfor Prf med kontingent og medlemsskab, hvis navn er: »Yngre Præsters Forum«. Et af gruppens krav er større åbenhed omkring Hb-arbejdet, desuden et mere energisk fagforeningsarbejde for at skaffe bedre arbejdsvilkår for præster. Oprettelsen af fraktionen er ikke sket med henblik på at skabe splittelse i Prf, men primært for at skabe et bagland for gruppens to medlemmer i Hb, Ulla Sandbæk og Mary Holm-Larsen, oplyser gruppens talsmand, pastor Egon Laursen (KD 30 og 31/1). Knud Møller betragter ikke fraktionsdannelsen som epokegørende og går ud fra som en selvfølge, at gruppens to medlemmer vil gå ind i et positivt samarbejde med den øvrige bestyrelse (KD 31/1).

Nye præstestillinger. Mange præster har det alt for hårdt, udtaler den nye formand, men vi hverken kan eller bør spille med musklerne, sådan som andre fagforbund gør. Derfor er vi henvist til at klare os med gode argumenter. Og vort højeste ønske for øjeblikket er at få oprettet mange nye præstestillinger, siger han (BeT 12/1).

Allerede i begyndelsen af februar bebuder KM, at hun også i år (jvf. 1986,253) har fundet midler til at oprette 18 nye præstestillinger. »Præstefordelingsudvalget« (MrBl 16,218f., jvf. 1986,254) skulle ved fordelingen af stillingerne først og fremmest tilgodese større institutioner, såsom sygehuse og fængsler (KD 6/2). KDs leder (7/2) peger dog på, at der er ikke så få fire-sogns pastorater, og de burde få en høj prioritering ved denne fordeling. Det samme er formanden for Landsforeningen: Landsbyerne i Danmark, sognepræst Aage Sørensen, Eltang ved Kolding, inde på (KD 8/2).

Flere kvoterede hjælpepræstestillinger blev omdannet til sognepræstestillinger (KD 24/7 og 8/2). Ved Lindehøjkirken i Herlev ved København oplevede man det usædvanlige, at den ene af kirkens 3 præster afslog tilbudet om en 4. præst ved kirken. Sognepræsten, Svend Erik Wagner, føler sig ikke spor overbebyrdet (EB 12/6, KD 13/6).

For at få nedbragt arbejdsbyrden for nabopræsterne ved stillingsskift anmodede Prf's formand sine kolleger om at indsende deres afskedsansøgning så tidligt, at der kunne indsættes en ny samtidig med fratrædelsen (KD 29/4 og 30/6). Men en undersøgelse viste, at det kun ville hjælpe minimalt til løsning af problemerne, fordi de fleste stillingsskift sker ved forflyttelse (KD 10 og 11/6). KDs leder mente, at problemerne nok snarere burde løses ved ansættelse af stiftskapellaner (11/6). Yngre Præster Forum krævede, at der blev ansat vikarpræster som led i arbejdstidsnedsættelsen fra 1/1 1987 (KD 12/11, jvf. bl.a. KD 5/2 og 23/2), men en sådan løsning vil Prf ikke gå med til. Derimod havde den stillet krav om oprettelse af 50 fuldtidsstillinger som kompensation (KD 8/1, 29/4 og 12/11).

Sidst på året besluttede KM at sætte hensynet til præsters beskæftigelse over hensynet til bopælspligt (KD 22/10). Ligeledes viste de stadig færre ansøgere og flere og flere genopslag, at folkekirken er ved at få et ø-problem (KD 18/12).

Adgangslov for folkekirken. Kort før jul afleverede det kirkeministerielle udvalg (jvf. 1986, 246f.) en betænkning samt udkast til lovforslag om en ny adgangslov til præstestillinger i folkekirken. Følges forslaget af folketinget vil der næsten blive lukket for adgang til præstestillinger for andre end cand. theol'er. Selv om der var betænkeligheder ved

forslaget, hilste biskopperne det velkomment på deres januarmøde i 1987 (KD 8/1-87).

Fire biskoppers udtalelse om flygtningepolitikken. Den forlængst fastslåede kendsgerning, at ingen kan udtale sig på Den danske Folkekirkes vegne, gav anledning til en kort, men heftig debat omkring årsskiftet. Fire biskopper: Ole Bertelsen, Henrik Christiansen, Vincent Lind og Thorkild Græsholt, kritiserede den stramning i flygtningepolitikken, som blev resultatet af aftalen med DDR. Stramningen blev gennemført af regeringen efter aftale med Socialdemokratiet. Loven er nu uklar og overilet, og administrationen af den er vilkårligt, sagde de fire biskopper.

De samme biskopper kom samtidigt med udtalelser, der mere eller mindre tydeligt udtalte deres støtte til danskeres illegale hjælp til udviste flygtninge (KD og Pol 3/1, jvf. Pol 4/1). Professor Stig Jørgensen mener, at »biskopperne har valgt at indtage en farlig position, når de ulovligt forsvarer ulovlige handlinger, der ganske vist er foretaget ud fra de smukkeste motiver.« (KD 13/1). Provst N. C. Lilleør finder det betænkeligt, at en biskop lukker det ene øje i forbindelse med ulovlig husning af flygtninge, mens han åbner begge øjne, når en præst angriber landets politi og taler om uniformerede mordere, og derpå ønsker præsten afskediget (KD 24/6).

Der kom modstridende signaler (jvf. BeT 7/1, KD 8/1) fra de fire biskopper om, hvorvidt de ønskede et møde med justitsminister Erik Ninn-Hansen, der erklærede sig villig til at drøfte flygtningelovens teori og praksis. Men der blev intet møde, bl.a. fordi Ole Bertelsen fastslog, at det er hele befolkningen, der savner en redegørelse for den konkrete praksis af flygtningeloven (Pol 3/1). Hele den efterfølgende debat kom ikke til at dreje sig om de fire biskoppers anliggende, men derimod om, hvorvidt de havde ret til at udtale sig om et politisk spørgsmål, hvilket Bertelsen beklagede (KD 4/1).

Et af Venstre's medlemmer af folketingets kirkeudvalg, Helge Sander, fastslog, at »Biskopperne skal holde sig til forkyndelsen og ikke blande sig i partipolitik« (KD og Pol 3/1). Det blev sagt, at venstremanden Poul Brønsted, der er formand for udvalget, skulle være enig med Sander, men det var ikke tilfældet. Han tog afstand fra Sander's udtalelse, men han var uenig med biskopperne i deres opfattelse af flygtningespørgsmålet. Men biskopperne har ret til at udtale sig, fastslog Brønsted. Dog er han bekymret over den udlægning af deres udtalelser, der finder sted, med bl.a. overskrifter som »Biskopperne siger«. Og han slår fast, at hverken fire eller ti biskopper kan udtale sig på folkekir-

kens vegne. Men det er deres ret, og i virkeligheden også deres pligt at udtale sig om samfundsspørgsmål (KD 6/1, Pol 3/1). Det, der bekymrer mig i denne sag, er, at pressen har givet det udseende af, at de fire biskopper udtaler sig på folkekirkens vegne (KD 4/1). Provst N. C. Lilleør fremhæver, at det må siges gang på gang, at »ingen biskop kan udtale sig på folkekirkens vegne.« Og han finder, at vi er på vej ind i fundamentale misforståelser, når man – som Ole Bertelsen – tager spørgsmålet om flygtninge op i kristendommens og kirkens navn. Og han fastslår, at »Det må stå aldeles klart, at biskopperne intet som helst har at sige, som ikke alle kristne har pligt til at sige, i kristelige anliggender.« (KD 25/1).

Den radikale folketingsmand Bernhard Baunsgaard bad KM Mette Madsen bekræfte, at biskopperne i samfundsspørgsmål også har deres personlige ytringsfrihed, hvilket hun gjorde (Pol 4/1, KD 8/1. Venstre's formand, udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen, tog afstand fra forsøget på at give biskopperne mundkurv på (KD 4/1). Sander's angreb blev mødt med forbløffelse af de angrebne biskopper (KD 4/1). Kristeligt Folkepartis formand, pastor Flemming Kofod-Svendsen, slår fast, at der ikke er tale om partipolitiske udtalelser, men om kritik af en lov, som folketinget har vedtaget (KD 4/1). BeTs leder (5/1) undrer sig meget over, at Sander's kritik intet har med *sagen* (flygtningeloven) at gøre og fastslår, at under »vor særprægede folkekirkelige ordning« findes der kun én måde at imødegå en kritisk biskop på, nemlig ved modargumenter om *sagen*. Hvis »Sander tillægger en biskops udtalelser om et politisk spørgsmål større vægt end en skomagers«, må det blive hans egen sag, mener KDs leder (4/1). Biskopperne skal ikke holde deres mund, »de udtalte sig som privatpersoner, og det skal de have ret til, hvad ellers?« spørger Asger Baunsbak-Jensen (BeT 26/1, KD 29/1). Skolebibliotekskonsulent Bjarne Nederby Jensen glæder sig over, at der endelig er nogle biskopper, der tager bladet fra munden, og udtaler sig om en aktuel sag (KD 10/1). Formanden for KFUM-spejderne, skoledirektør Per Hylander, skriver, at biskoppernes initiativ har »åbnet for noget kolossalt positivt og frugtbart i den danske folkekirke, nemlig kirkefolkets vilje til at ville integrere sig og sine synspunkter i det øvrige samfund og i den offentlige debat.« (KD 8/2). Poul Dam skriver, at »selvfølgelig kan ingen tale på folkekirkens vegne, men den sandhed bliver misbrugt, når man vil bruge den til at lukke munden på folkekirkens mænd og kvinder.« (KD 28/1).

Folkekirken og dens relationer

Sognemedhjælpere. Debatten om ansættelse af sognemedhjælpere fortsatte (jvf. 1986,256f.), uden at det kom til en afklaring på spørgsmålet. Den væsentligste begivenhed om emnet i årets løb blev kendt, da det blev offentliggjort sidst på sommeren, at tre kirkelige organisationer, nemlig De Samvirkende Menighedsplejer, Diakonissestiftelsen og Kirkefondet har underskrevet en aftale om et samarbejde, der skal fremme sognemedhjælpertanken. Og de har oprettet en fælles fond på 2 mill. kr. til hjælp ved aflønning af sognemedhjælpere (KD og JyPo 22/8, jvf. Kirkefondets Årbog 1986/87,77f.). For Diakonissestiftelsen var der tale om et helt nyt felt, men ikke noget principielt nyt, oplyser forstander H. J. Torkelund (KD 17/3).

At præster er uenige om behovet for ansættelse af sognemedhjælpere er ikke nogen nyhed, men man ventede spændt på, hvordan Prf's nye Hb ville stille sig til spørgsmålet, dels på baggrund af, at den nye næstformand, Eskil Agger, i sin tid som sognepræst i Holstebro var med til at etablere en sognemedhjælperordning der (KD 20/3), og dels fordi Prf's tidligere næstformand, N. E. Grunnet, i PrfBl (6,91ff.) har en lang og skarp anmeldelse af bogen »Sognemedhjælperen« (jvf. 1986,256), hvor han siger, at bogen er »København-fixeret« og udtrykker frygt for, at en sognemedhjælperordning vil komme til »at camouflere det påtrængende behov for (flere) præstestillinger« (jvf. generalsekretær Paul Honoré's og pastor Johs. Jong's kommentar til anmeldelsen PrfBl 10,170ff., KD 20/3).

På LafMs årsmøde blev der afholdt en paneldiskussion om frisogne og sognemedhjælpere, hvor domprovst Karen Horsens i sit indlæg gik kraftigt imod, at eventuelle sognemedhjælpere skulle aflønnes over den kirkelige ligning. Mange af de tilstedeværende menighedsrådsmedlemmer var uenige med hende (MrBl 6,222ff) Fra samtlige deltagere i KFUM & K's lands- og delegeretmøde kom der en opfordring til KM Mette Madsen om at gøre det muligt at lønne sognemedhjælpere over den kirkelige ligning (KD 28/4, jvf. 12/4).

Folkekirkens stilling

Kirkestatistik/Kirkesociologi. En offentliggørelse af Danmarks Statistik's kirkestatistik for året 1983 viste, at dåbsprocenten fortsat falder for danske statsborgeres vedkommende, men ikke så meget som tidligere (KD 21/5). KDs leder (22/5) bemærker, at det falder godt i tråd med, at vi i dag oplever »en større åbenhed om og spørgen efter tilværelsens religiøse dimension«. Først på året var der en kirkesociolo-

gisk studiedag i Skovlunde kirke med over 100 deltagere fra hele landet. Det store deltagerantal viste, at der er en bred interesse for kirkesociologi (KD 14 og 15/1). Midt på foråret kom det første større danske værk om kirkesociologi. »Kirke og Folk i Danmark« er titlen på den store bog (KD 4/2). I forbindelse med udgivelsen skriver en af forfatterne, Poul Dam, at det er en katastrofe, at Danmarks Statistik af sparehensyn har opgivet menighedsrådsvalgsstatistikken (KD 1/2). Departementschef i KM Maria Topp oplyser, at man i ministeriet anser det for meget vigtigt, at den kirkelige valgstatistik fortsat udarbejdes, dog måske mindre udførligt end tidligere (KD 5/2).

Den ovennævnte bog rummede blandt meget andet også dokumentationen for universitetslektor Hans Raun Iversen's påstand fra 1985 (jvf. 1986, 258f.) om, at kun 2 pct. af danskerne går i kirke på en almindelig søndag. Selv om lektor i religionssociologi ved Århus Universitet Ole Riis tvivler på, at tallet er så lavt som 2 pct., nok snarere i nærheden af 5 pct., så erkender han, at Danmark har en meget lav kirkegang set med international målestok. »Nu er kirkegangsprocenten ikke særlig interessant i sig selv. Det ville være vigtigere at få belyst kirkegangens betydning for deltagerne – og begrundelserne for at undlade at gå i kirke.« mener han (KD 15/4). Om samme emne, men med adresse til det foregående års debat, skriver programsekretær i Danmarks Radio, pastor Mogens Hansen, at det foruroliger ham, at mange af kirkens ledende folk »har en næsten religiøst begrundet foragt for statusopgørelser i form af statistik, undersøgelser og historiske redegørelser.« (BeT 29/12-85). »Kirken har brug for et korstog« er journalist Kirsten Boas' kommentar til bogen (Pol 6/4).

Gudstjenesten. Den debat om folkekirkens gudstjeneste, som for alvor kom i gang i fjor, fortsatte med flere indlæg i årets løb. Den fornyede interesse for denne kirkens hovedhjørneste må nok ses i sammenhæng med det nye »Forslag til Alterbog«, som udkom sidst i 1985.

I en kronik i KD (24/1) skriver sognepræst C. C. Jessen – under indtryk af den nye alterbogs fremkomst – at biskopperne nu må overveje, »om ikke tiden er inde til en gennemtænkning af højmessens som helhed, under indtryk af de store kulturelle forandringer de sidste årtier, og under hensyntagen til den liturgiske udvikling, der faktisk har fundet sted i vor egen og i andre kirker«. Som en af disse udviklinger nævner han deltagelse i altergangen, der er langt hyppigere nu, og at det også er blevet almindeligt, at børn er med. Dermed er der »sket en udvikling i retning af en klarere forståelse for hovedgudstjenestens samlende funktion«, hævder han. Provst Hans Thysen beskæftiger sig i

et par kronikker med gudstjenesten, der »set fra menighedens side ... må betegnes som det væsentligste kirkelige problem i nutiden, og det er i egentligste forstand et teologisk problem. Under overskriften: Teologiens elfenbenstårn, giver han udtryk for, at gudstjenestens problem er et formidlingsproblem, fra fagteologer til en myndiggjort medlemsskare af lægfolk (KD 14/2). Overlæge Børge Heilberg hilser dette »oplæg til en samtale mellem teologer og lægfolk velkommen« (KD 13/3). I en kronik i BeT (21/3) skriver Thysen, at gudstjenesten, der egentlig skulle være kirkelivets pulsslag, »efterhånden har fået et skær af anakronisme over sig«. »Derfor er en revision ikke tilstrækkelig, men der må en fornyelse til«, skriver han. Dr. phil. Roar Skovmand er enig med Thysen i, »at gudstjenesten i den danske folkekirke er alt for traditionstyngt« (kronik i KD 5/3).

Sognepræst Bent Christiansen, Døllefjelde, mener, at særlige arrangerede gudstjenester får flere til at komme i kirke, og det har en selvforstærkende virkning, hævder han. Desuden har han fået sin biskops tilladelse til at skære lidt ned på antallet af gudstjenester i sit pastorat, og det peger i retning af en større deltagelse i de enkelte gudstjenester. Men han indrømmer, at det kan give argumenter til dem, som vil have nedlagt kirker. Man lærer gudstjenesteliv at kende ved at rykke sammen, fastslår han (KD 20/3). »Sandheden fås ikke ved at addere og dividere, Den fås kun ved at komme der«, skriver sognepræst Yvonne Marie Yde (kronik i KD 8/3).

I en kronik senere på året (KD 8/9) skriver Thysen, at efter hans »opfattelse bør der kun være det ene overordnede formål med alle forsøg på gudstjenestefornyelse, at de skal tjene til fremme af en ægte solidaritet mellem de mennesker, der i kraft af dåben tilhører kirken.« Sognepræst Frederik Hjerrild skriver i en kronik (KD 3/10), at kirkens styrke er, at den er en »faktor, som ikke er i opbrud, og hvor alt er, som det altid har været«, og »kirken må tilbyde et ægte fællesskab.« Biskop Olav C. Lindegaard mener, at der i en ny gudstjenestevejledning må gives flere alternative gudstjenesteformer (KD 16/9).

Nye ritualforslag. Det nye alterbogsforslag (jvf. 1986, 261f.) fik ikke en særlig blid velkomst. Fra nær sagt alle sider i dansk kirkeliv fik det en hård medfart. Det er blevet og vil blive gransket i mange sammenhænge. Et bestemt punkt ved højmessens, som den liturgiske kommission *ikke* behandlede, nemlig kirkebønnen, fik sin særlige meget ophedede og følelsesladede behandling midt på sommeren.

Netop det manglende forslag til en ny kirkebøn giver en antydning af uenigheden i den liturgiske kommission. En uenighed, den opmærk-

somme læser af indledningsbindet fornemmer, når det i forordet fremhæves, at de enkelte afsnit ikke entydigt skal forstås som *kommis-sionens* standpunkt, men skal præsentere de enkelte medlemmers syn på alterbogsforslaget (s. 8, jvf. s. 71).

»Forslaget til en ny alterbog er en grov desavouering af alt, hvad der er sket på det liturgiske område officielt og uofficielt i indland og udland siden 1912«, siger formanden for Fællesskabet Kirkelige Fornyelse, sognepræst Poul Exner. Da biskoppernes krav er, at enten skal man bruge forslaget i sin helhed, eller lade det ligge (KD 16/4), så er valget let, fortsætter han: forslaget er ubrugeligt (KD 10/5, jvf. Re-Formatio 2,25). Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse betvivler kommissionens teologiske kvalifikationer (KD 11/10, PrfBl 43,772).

De tre hovedændringer, der især gav anledning til debat er følgende: 1) De GT-lige læsninger på epistlens plads. 2) Udgangslæsningen lige før velsignelsen, der i indhold stort set svarer til de tidligere epistler. 3) Anna Sophie Seidelin's nye kollektforslag samt indgangs- og udgangs-bøn. Hertil kommer så kirkebønnen.

Professor Eduard Nielsen erkender, at det »er et markant brud på en århundredelang tradition og derfor en ganske dristig ide« at indføre GT-lige læsestykker ved gudstjenesten (Indledningsbindet s. 33). Erik A. Nielsen skriver, at hovedformålet med denne omlægning af tekstlæsningernes placering har været, »at der ikke i gudstjenesten må optræde bibeltekster, hvis oplæsning kunne synes overflødig eller mindre velmotiveret, og hvis funktion i den liturgiske helhed er uklar.« (s. 56). Pastor Anne Bønløkke Braad undrer sig over, at de fleste GT-lige læsestykker er salme- og profetstof og kunne ønske sig nogle flere af de steder, som mange mennesker holder af og bedst kan huske (DKt 14,215). Sognepræst Ove Paulsen mener ikke, at det er uproblematisk med de mange læsestykker fra GT, især ikke, når man – som professor Nielsen og Professor Chr. Thodberg (s. 35 og 31) – fremhæver, at de skal høres på GTs egne betingelser (DKt 25,392ff., jvf. samme i nr. 23,364f.). Professor P. G. Lindhardt anser det ikke for sandsynligt, at kommissionen vil holde fast ved, hvad man »oprindeligt mente (og skrev), at læsningen af Det gamle Testamente »sker på dets egne betingelser«. (BeT 23/2). I den forbindelse må det også nævnes, at Udvalget for Konvent og Kirke og Theologi har udgivet et lille skrift: Religionshistoriske Tekster eller Kirkebibel, der er vendt imod denne formulering og Bibelselskabets oversættelsesarbejde af GT især (jvf. Kresten Drejergaard's anmeldelse i PrfBl 49,985f., og Jørgen Glent-høj's replik hertil i PrfBl 1-2, 1987, 17f., og Drejergaard's duplik i PrfBl 5,1987,81f.). Bibelselskabet sigter imod en kirkebibel, fastslår dets ge-

neralsekretær, N. J. Cappelørn (Bibelselskabets Årbog 1986,45).

Domprovst Im. Felter, Maribo, anser de GT-lige læsninger for at være et udmærket forslag (PrfBl 26,467, jvf. samme i PrfBl 35,609ff.). Den samme opfattelse har pastor Vagn Hersted (PrfBl 37,659). Pastor Johs. Værgе anser de GT-lige læsninger for at være en stor gave til gudstjenesterne (WA 5/9). Man kan ikke undvære denne læsning, når man først har prøvet den, skriver pastor Andreas Davidsen (PrfBl 24,437).

Udgangslæsningens indhold og placering var der få positive bemærkninger til. P. G. Lindhardt siger stilfærdigt om ideen: »Jeg tvivler på, at den slår an«, men han kan godt forstå intentionen bag flytningen (BeT 23/2). Pastor Hersted, der bruger forslaget, har fået tilladelse til at flytte denne læsning hen i formessen (PrfBl 37,659f.), den samme placering plæderer domprovst Felter for og anfører, at den foreslåede placering er forfejlet (PrfBl 26,467), dette synspunkt kan pastor Poul Lilleør også tilslutte sig (PrfBl 32,542).

Anna Sophie Seidelin's nye kollekter samt indgangs- og udgangsbøn fik dog flest kommentarer med på vejen, fra en næsten fuldtoneende tilslutning hos Lindhardt: »gjort... med et talent, der fastholder evangelietekstens indhold, og samtidig udtrykker det i en rytmisk og poetisk form« (BeT 23/2), til en total afvisning af dem fra Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse: syndsforståelsen og kristologien i dem viser, at der er tale om en kristendom, der er forskellig fra den lutherske og bibelske opfattelse. I adskillige tilfælde foreligger der »en række usmagelige naivismser« (PrfBl 43,722f., KD 11/10). »De er Fandens opfindelse«, fastslår pastor Kristen Erik Andersen og begrundet det med, at forfatteren mangler selvkritik og æstetisk sans, og hun demonstrerer, at hun mangler »de mest elementære forudsætninger for at skrive en bøn« (PrfBl 33,565). »Umiddelbart positivt og kærkomment er de nye kollekter«, skriver pastor Susanne Fabritius (PrfBl 7,112). Forfatteren har på overraskende sproglig vis haft evne til at ramme noget væsentlig i evangelieteksten, mener pastor Hersted (PrfBl 37,659f.). Sognepræstene Peter Balslev-Clausen og Helge Baden Nielsen mener, at »den poetiske form er et tvivlsomt gode for en kollekt.« Og det gælder især for de kollekter, der ikke er lykkedes, og det drejer sig trods alt om de fleste, mener de (DKt 24,376ff.). Desuden anfører de, at der i kollekternes teologiske begrebsreferencer »er tale om et skift fra en teologisk til en kultisk livs- og kristendoms-tolkning.«

Derimod var næsten alle enige i, at indgangsbønnen var forfejlet og ubrugelig, således Andreas Davidsen (PrfBl 24,437). Pastor Helge

Noe-Nygaard er enig i Davidsen's kritik (PrfBl 28,501f.). »Den er rent ud sagt ugudeligg«, sagde pastor K. E. Andersen (PrfBl 33,565). »Skal vi have en ukristelig indgangsbøn?«, spørger pastor Svend M. Lauritsen (PrfBl 9,149ff.). Pastor Helge Severinsen har været glad for at bruge indgangsbønnen i næsten tre år, men han erkender, at kritikken af indgangsbønnen er berettiget ud fra æstetiske kriterier (PrfBl 39,694). Pastor Juul Væge overvejer indgangsbønnens begrundelse og funktion, og han når frem til, at stillejet er for højt, når den skal være en bøn på den almindelige kirkegængers vegne (PrfBl 46,925f.). Pastor Lisbeth Foss's kommentar til debatten er, at det er længe siden, at ind- og udgangsbønnen har fungeret i gudstjenesten, derfor mener hun, at de kan undværes (PrfBl 51-52,1035f.). Pastor Frank Kærgaard spørger, om de mange indvendinger imod indgangsbønnen gør indtryk på kommissionen, så spørgsmålet om revision bliver taget op i »utide« (PrfBl 49,979, jvf. Davidsen i PrfBl 33,567).

Kirkebønnen. 1. maj udsendte KM et cirkulære om kirkebønnen for Dronningen og Det kongelige Hus (jvf. PrfBl 23,424). Anledningen var, at Kronprins Frederik blev myndig ved sin 18 års fødselsdag den 26. maj og derved blev berettiget til at blive nævnt med navns nævnelse i kirkebønnen. Cirkulæret fastholder, at der skal bedes for Dronningen og Det kongelige Hus. Og såfremt der nævnes navne, skal der bedes for Dronning Margrethe II, Prins Henrik, Kronprins Frederik, Dronning Ingrid og hele Det kongelige Hus. Så vidt, så godt, indtil universitetslektor Erik A. Nielsen, medlem af liturgikommissionen og gift med præsten og SF-folketingsmedlemmet Margrete Auken (jvf. 1980, 256ff.), hvilket ikke er ganske uvæsentligt i denne sammenhæng, i en kronik (BeT 26/6) skriver, at dette cirkulære åbenbarer »et stykke regerings- og administrationsarbejde, hvis klodsethed og taktløshed er enestående.« Han kan oplyse, at et flertal i liturgikommissionen i et brev til KM ønskede at få fastslået en gang for alle, at bønnen for kongehuset kan reduceres til: a) for Dronningen og hele hendes hus, eller b) for al lovlig øvrighed. Dronningen skulle også have tilkendegivet, at hun er indforstået med denne løsning.

Kommissionen forstod KMs svar af den 22/11-84 således, at den ikke skulle beskæftige sig videre med kirkebønnen (jvf. forordet til indledningsbindet, jvf. desuden biskop Johs. W. Jacobsen's redegørelse i PrfBl 1-2, 1987, 15ff.), og at der ikke ville blive udsendt et nyt cirkulære ved Kronprinsens fødselsdag, oplyser Nielsen. Han finder det uheldigt, at dette cirkulære legaliserer alle de præsters fremgangsmåde, der hidtil ikke har nævnt navne, men kun bedt for dronningen og hele

hendes hus, mens hans kone, pastor Auken, med sin »for al lovlig øvrighed« stadig er uden for det legale. Han finder det inkonsekvent påny at indskærpe dette, når man samtidigt i mere end 10 år har tilladt Margrete Auken at benytte sin formulering.

Pastor Lars Holm skriver, at hele spørgsmålet er bagatelagtigt, men er Nielsen's vrede berettiget, spørger han. Dronningen er »et symbol på den danske øvrigheds stabilitet og balance.« Derfor er forbønnen for Dronningen en forbøn for dette, og betragter man det som noget positivt, er der intet »forkert eller anstødeligt i en sådan bøn«, men det er selvfølgelig modsat, hvis det betragtes som noget negativt, og det er jo traditionelt venstreorienteret tænkning, skriver Holm (DKt 14,211). KM Mette Madsen mener, at cirkulæret er udtryk for en liberalisering, mens Margrete Auken ikke mener, at det er tilfældet (BeT 26/6).

»Præster i oprør«, »Vil ikke bede for Frederik« var overskrifter i BT (27/6). BeTs leder nøjes med nøgternt at konstatere, at det er uheldigt, hvis cirkulæret kan tolkes som en politisering af folkekirken (27/6). Kgl. konf., professor Chr. Thodberg og Anna Sophie Seidelin finder sagen beklagelig og mener, at der er tale om diskretionsbrud og føler sig politisk misbrugt (KD 28/6). KDs leder (28/6) mener, at Nielsen har gjort sig skyldig i tillidsbrud og er enig med BeTs leder i, at der i sagen ligger et element af politisk drilleri.

Erik A. Nielsen holder fast ved, at KM med sit cirkulære har underkendt Dronningens ønske med hensyn til en liberalisering af kirkebønnen (KD 27/7). Seidelin betegner cirkulæret som »ikke så fikst«, men mener, at Nielsen's indankning af sagen for offentligheden er betydningsløs, bortset fra at den har voldt personskade mellem tidligere venner (KD 2/7). Pastor Kaj Bollmann mener ikke, at sagen om kirkebønnen kun er en personsag med Margrete Auken i centrum, derimod er cirkulæret sjældent uklart, skriver han (KD 4/7). Cappelørn roser KM for dets cirkulære og skriver, at Nielsen på usmagelig måde fremlægger »fortrolige oplysninger fra følere, der har været stukket ud til kongehuset.« Han forstår godt, at medlemmer af kommissionen føler sig politisk misbrugt (WA 4/7).

I cirkulæret nævnes det, at kirkebønnen er omfattet af § 29 i Lov om Menighedsråd af 16. maj 1984, og det kunne tyde på, at navns nævnelse eller ej er en liturgisk ændring, som menighedsrådet kan tage stilling, er det tilfældet? spørger Bollmann (KD 4/7, jvf. PrfBl 38,679f.). Seidelin mener, at kongebønnens udeladelse er en mindre ændring i relation til § 29 (KD 2/7, jvf. Bollmann i PrfBl 38,679f.). I et svar på et spørgsmål fra SF-folketingsmanden Hanne Thanning Jacobsen skriver KM, at kongebønnen ikke kan udelades, selv om præst og menighedsråd

bliver enige derom (KD 16/7, jvf. 3/6). Diskussionen får Poul Dam til at spørge, om vi overhovedet skal bevare kirkebønnen fra prædikestolen, men så længe vi har den, skal man beholde kongehuset, mener han (KD 12/7). Sidst på året kom der påny et spørgsmål til KM om kirkebønnen fra et SF-folketingsmedlem, nemlig Jørgen Lenger, ud fra den opfattelse, at den er et internt kirkelig anliggende, som KM ikke skal blande sig i (KD 26/11). Debatten fremkaldte mange læserbeve bl.a. i KD. og i øvrigt viste det sig, at biskopperne tolkede bestemmelsen forskellig.

Nyreligiøsitet

Det nyreligiøse spørgsmål eller problem kom for alvor frem i lyset i løbet af 1986. Biskopperne udpegede en eller to præster fra hvert stift til særligt grundig at sætte sig ind i det nyreligiøse spørgsmål. Først på efteråret arrangerede præstehøjskolen et første kursus for disse præster (KD 23/8). I stiftsbogen for Århus stift skriver pastor Torben Gudmand-Høyer, at vi må opfatte nyreligiøsiteten som en positiv udfordring (1986, 47ff., jvf. KD 18/12). Forstander og pastor Johs. Dragsdal skriver i en kronik, at »nyreligiøsitetens største værdi og risiko (nok er) følsomheden. Den opsøges af mennesker, der er kvæstet af de ydre livsformer, og får derved ofte overbalance til det følelsesbestemte, sværmeriske.« (KD 6/12).

Grunden til, at mange mennesker i løbet af året fik øjnene op for farerne ved den nyreligiøse omklamring, var, at to unge FDF/FPF'ere blev indfanget af Moon-bevægelsen under et ophold i USA. FDF/FPFs Hb diskutererede indgående de to unges »fangenskab« hos Moon-bevægelsen (Lederen nr. 2,18, jvf. KD 29/1-87). Begge FDF/FPFs blade »Lederen« (nr. 2, '87) og »Senior Bladet« (januar '87) behandler indgående det nyreligiøse problem med udgangspunkt i de to unges »fangenskab« hos Moon-bevægelsen i USA. Dialogcenteret er også involveret i bestræbelserne på at »befri« disse to unge mennesker (jvf. Den Nye Dialog nr. 22,19f., nr. 23,10ff. og nr. 24,10ff.). Vincent Lind og Georg S. Geil, der er biskopper i de stifter, hvor de unge hører hjemme, blev også inddraget i sagen om de to unges »befrielse« (KD 6/12).